

GREGOR KATALIN GERTRÚD*

JAPÁN MAGYAR SZEMMEL
A 3. ÉVEZRED ELEJÉN
A magyarok Japán-képe a nyomtatott médiában
és a kérdőíves kutatás erre vonatkozó eredményei

I. BEVEZETÉS

Jelen dolgozat kiindulási alapjául a kultúrakutatás tudományterülete szolgált. Alapvető fogalmainak, módszereinek, és eddigi eredményeinek tanulmányozása mellett két neves szakember, GEERT HOFSTEDE [1] és EDWARD T. HALL [2] munkáit és elméleteit használtam fel elsősorban. Előbbi talán fő műve a kulturális dimenziók fogalmának megalkotása, és ezek mentén az egyes országok egymáshoz viszonyított értékelése. A kis és nagy hatalmi távolság, az individualizmus-kollektívizmus, a maszkulinitás-femininitás, a gyenge, ill. erős bizonytalanságkerülés; valamint az ötödik, a konfuciánus értékrenden alapuló hosszú-, és rövidtávú orientáció dimenziók megértését ezek jellemzőinek részletes tipológiája segíti.

E. T. HALL rendkívül gazdag munkásságából az idő- és térkezelésre vonatkozó, valamint az alacsony és magas kontextusú kultúrák jellemzőit bemutató eredmények bírnak jelentőséggel e kutatás szempontjából.

Ezen ismeretek alapján elhelyezhetjük a kulturális dimenziókon Japánt és Magyarországot is – a többi országhoz viszonyítva –, és következtethetünk arra, hogy milyen alapvető értékek lehetnek relevánsnak, meghatározóak a két ország mindennapi élete, a gazdasági és társadalmi folyamatok, végső soron pedig történelmi szempontból. Ezek az értékek olyan mélyen gyökereznek egy társadalom kollektív, és az azt alkotó egyének tudatában, hogy alapvetően ehhez mérik életük minden eseményét, és elkerülhetetlenül szerepet játszanak azok megítélésében. A következő fejezetben azt próbálom megvizsgálni, hogy ez milyen mértékben jelenik meg a magyar közéleti sajtóban, konkrétan, hogy a japánnal kapcsolatos írásokban mennyire érvényesülnek, játszanak szerepet a kulturális különbségek. A második fejezet pedig a magyarok japán-képét igyekszik tovább finomítani, a kérdőíves kutatás, valamint két mélyinterjú eredményeinek bemutatásával.

A gazdasági adatok forrásául a The Economist Intelligence Unit 2006-os ország-elemzése Japánról [3], valamint HERNÁDI ANDRÁS és SZÉKÁCS ANNA „A japán gazdaság, társadalom és kommunikáció átalakulása az évezredfordulón” című munkája [4] szolgált.

* A BGF Külkereskedelmi Főiskolai Karán, Nemzetközi Kommunikáció szakon, Távolségi interkulturális menedzsment szakirányon 2008-ban végzett hallgató. A jelen cikk szakdolgozata átdolgozott változata. Konzulensei voltak: dr. Székács Anna főiskolai docens (BGF KKFK), és Kiss Sándor, a Magyar–Japán Gazdasági Klub elnöke.

II. JAPÁN A KÖZÉLETI MAGYAR SAJTÓBAN

II.1. Japán „kultúratöbblet” Magyarországon

A hofstedei dimenziók és a halli tipológia mentén is sok hasonlóságot fedezhetünk fel a japán és a magyar kultúra között, melyeket a két ország történelmében is találhatunk – pl. abban, hogy a '80-as évek végi, '90-es évek eleji világpolitikai változások számos kihívás elé állították mind a japán, mind a magyar társadalmat, amelyeknek hatására több elemző is elmozdulást vár mindkét kultúrában a bevezetőben említett tipológiák, dimenziók mentén. Azt is feltételezhetjük, hogy e változások nem játszódhatnak le egyik pillanatról a másikra, és hogy e lassú folyamatok számos feszültség forrásai lehetnek. Megítélésük kapcsán nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy a történelem során többé-kevésbé folyamatos volt a változás, a generációs konfliktusok például szinte a civilizációval egyidősek. Ami ma minőségileg újat jelent, az – a halli fogalmaknál maradványként – a hatóképességünk kiterjesztésének felgyorsulása, és az ebből fakadó bizonytalanság, ami az egész emberiség számára kihívást jelent.

Azt is észrevehetjük, hogy a kétpólusú világrend felbomlása a két ország kapcsolatában is minőségileg újat hozott, hiszen ez volt a több – gazdasági, kulturális – területre való kiterjedésének kezdete. A globalizáció eredménye is, hogy a két régió, a közép-kelet-európai és a távol-keleti minden korábbinál szorosabb kapcsolatba kerülhetett, az viszont már a japán gazdaság erejéből fakad, hogy az egész társadalom szintjén való megismerés nem a szigetországban, hanem hazánkban valósulhatott meg. Azaz, Magyarország (és a régió) a relatíve olcsó munkaerő miatt a japán termelés-kihelyezések célpontjává vált, és a piacon is megjelentek a japán termékek, míg ez visszafelé jóval szerényebb méretekben valósult meg, és a japán társadalom egészét tekintve a magyarok megismerése sem jellemző. Ez inkább a hungarikumokra, művészetekre korlátozódik, bár abban olykor meg is előznek minket – több Japánban járt ismerősöm is megjegyezte pl., hogy ott sokkal nagyobb elismerésnek örvend a KODÁLY-módszer, egyiküket pedig az lepte meg, hogy az utcát takarító munkás Bartókot dúdolt!

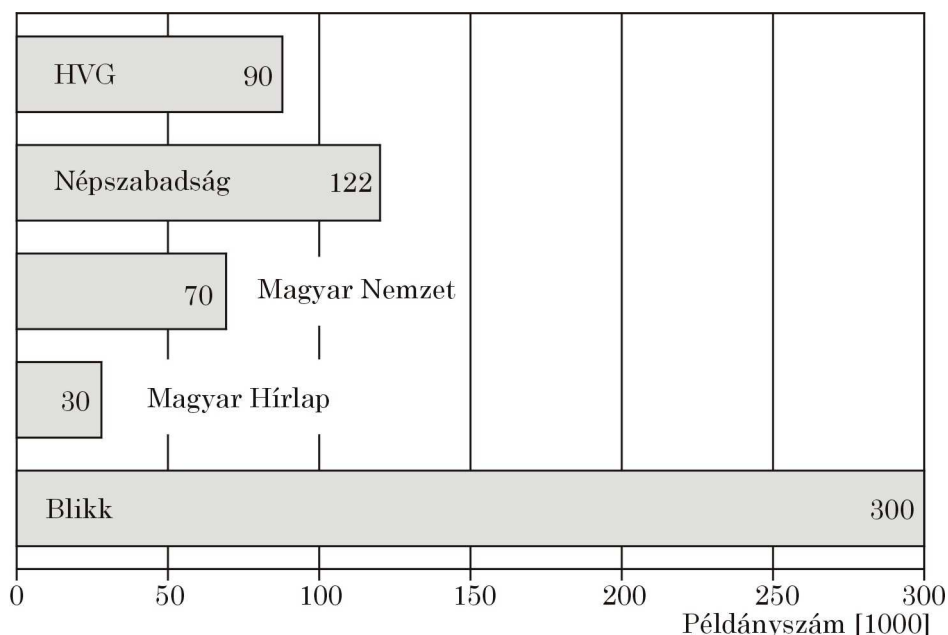
A '90-es években – bár ez nem képezte a kutatás tárgyát – gyakran cikkeztek az új és ismeretlen japán kultúráról a Suzuki esztergomi gyárának megnyitása kapcsán. A későbbiekben az ilyen témájú írások száma csökkent, de személyes tapasztalat, hogy a TDK rétsági gyára termelésének beindulása után az ott dolgozók sokat panaszkodtak a szigorú munka-előírásokra. Ez jól alátámasztja EDWARD T. HALL gondolatát, hogy a megismeréshez az idegen kultúrával folytatott személyes interakció szükséges – hiába hallhattak, olvashattak a Suzuki kapcsán a japán munkahelyi előírásokról korábban, a TDK dolgozói számára mégis egészen új kihívást jelentett a gyárban való munka.

II.2. A kutatás módszere

A kutatás során a közéleti lapokban megjelent japánról szóló cikkeket tanulmányoztam 2000 és 2006 között. Az időszakot aktualitása miatt választottam, a dolgozat a kulturális szempontok szerint is a jelenre fókuszál. A kérdőívek és az interjúk is az ezredforduló utáni véleményeket tükrözik, amelyek alakulásában a '90-es évek „újdomság-hatásának” lecsengése is szerepet játszik. Gazdasági szempontból is változásokat hozott ez az időszak Japánban – a The Economist Intelligence Unit országelemzése, ill. HERNÁDI ANDRÁS és SZÉKÁCS ANNA „A japán gazdaság, társada-

lom és kommunikáció átalakulása az évezredfordulón” c. könyve jó összehasonlítási alapot jelent arra nézve, hogy hogyan látják a magyar újságírók az ország helyzetét. A közéleti lapokra – 3 napilapra, és egy hetilapra – azért esett a választás, mert ezek befolyásolhatják leginkább a közvéleményt. A HVG a legmagasabb példányszámban eladott közéleti hetilap (jelenleg 90 000 körüli értékesített példányszámmal), és ugyanez érvényes a napilapokra is, a Népszabadságra (122 000 körüli példányszám), Magyar Nemzetre (70 000 példány), és kissé lemaradva ugyan, de a Magyar Hírlapra (30 000 körüli példányszám) is. Ezt csak a bulvárlapok haladják meg, ezek azonban nem tartalmazzak elegendő írást. A témában a vizsgált kb. 2 hónap alatt egyetlen cikk jelent meg a Blikk című napilapban, amely egy katasztrófáról tudósított – leginkább képekben. [5]

A közéleti lapokkal ellentétben a többi újság általában valamilyen speciális témához kapcsolódóan ír Japánról – a gazdasági napilapokban pl. minden nap közölnek információt a jen árfolyamáról, vagy egy-egy japán vállalatról, melyek tömörségük, tárgyilagosságuk miatt nem alkalmasak a kulturális összehasonlításra. Ugyanez igaz a kulturális lapok, pl. a Filmvilág cikkeire, melyekben az elsődleges szempont az alkotók és műveik filmesztétikai szempontú vizsgálata (eredetiség, képi ábrázolás stb.). Számos időszaki kiadványban is találhatunk írásokat Japánnal kapcsolatban, különböző tudományterületek cikkeit, melyek a kulturális tényezőket eleve figyelembe veszik (pl. HIDASI JUDIT írása az Ezredvég c. kiadványban [6]). Ezért választottam a közéleti lapokat, melyekben a legtöbb féle témában jelennek meg cikkek, szerepet kapnak benne a gazdasági események is, de a megközelítés „általános” (közéleti).

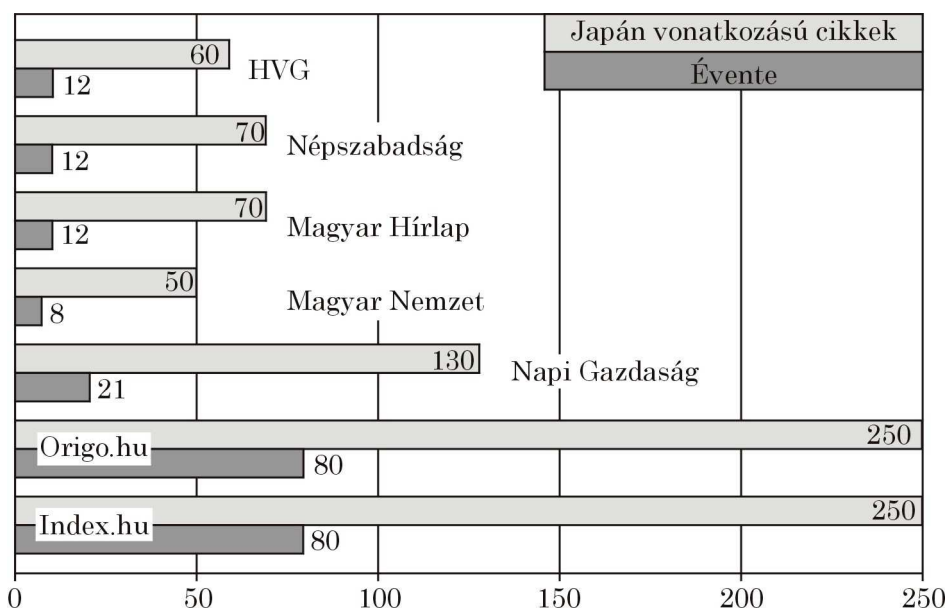

1. ábra
Különböző lapok példányszáma [7]

Ebből a szempontból nem hagyhattam figyelmen kívül az internetes hírportálokat sem, hiszen olvasottságuk évről évre nő, naponta akár több tízezer, vagy százezer látogatója lehet egy-egy híroldalnak. Itt a más médiumoktól független [origo] és Index portálokat vizsgáltam a Japánnal kapcsolatos cikkek száma és tartalma szerint. [8] Ugyanakkor a teljes társadalmat tekintve az elérés még mindig kevésbé általános, mint a sajtótermékek esetében, ezért ezzel a médiummal valóban csak érintőlegesen foglalkoztam, mintegy összehasonlítási alapként a nyomtatott lapokkal szemben.

II.3. Japán-kép a magyar írott médiában

A Japánnal kapcsolatos cikkek kutatásához az Országos Széchényi Könyvtár folyóirat-adatbázisát használtam kiindulási alapként. Ebben az 1990-2005 időszakra közel 2500 cikket találtam, amelyben az időszak kiadványok, kulturális, tudományos, gazdasági, vallási stb. lapok is szerepelnek. Az vizsgált időszak és újságok tekintetében mintegy 250 cikket tanulmányoztam a kulturális különbségek szempontjából. A HVG-nél ez éves szinten mintegy 10-12 cikket jelent, bár az OSZK adatbázisában ennél rendre kevesebb szerepelt, ezért miután ezt felfedeztem, már az újságok tartalmában kerestem a Japánnal kapcsolatos cikkeket.

2. ábra
Japán vonatkozású cikkek összesen és éves bontásban

Ez a szám nem túl nagy, de azt jelenti, hogy közel havonta jelenik meg egy-egy írás a lapban. A maradék 200 cikk a három napilap közt oszlik meg úgy, hogy a Magyar Hírlap és a Népszabadság nagyjából egyenlő (70-80), a Magyar Nemzet kevesebb írást (50-60) tartalmaz. Ez évente szintén 10-12 írást jelent, ami napilapokról lévén szó valóban nem sok. Ebben a nemzetközi vonatkozású (pl. G8-csúcstalálkozó, regionális találkozók stb.) nincsenek benne, ami valamelyest javítja az arányt. Mégis tükrözik ezek a számok Japán gazdasági és politikai súlya közti eltérést, de azt is, hogy a vizsgált lapokban a po-

litikai szempont van túlsúlyban, hiszen ahogy korábban már említésre került, a gazdasági újságokban ennél valamivel több a japán vonatkozású cikk. (A Napi gazdaságban a vizsgált időszakban mintegy 130 cikk jelent meg, köztük két melléklet, több hosszabb írás, és az is gyakori, hogy egy lapon belül két cikk is szerepel.)

A napilapok cikkeinek egy része (10-20) magyarországi japán vállalatokkal kapcsolatos, és általában a magyar gazdaság vonatkozásában vizsgálja tevékenységüket. Ezek mellett alapvetően három témában jelentek meg cikkek Japánról: elsősorban politikai, aztán gazdasági, történelmi, ritkábban társadalmi (egy-egy sajátosságot kiemelő), és olykor a természeti katasztrófákról beszámoló írásokat találhatunk a heti- és napilapokban. A politikai és gazdasági tartalmú cikkek általában tömörök, lényegre törőek, ritkábban bocsátkoznak fejtegetésekbe, kevés alapot nyújtva a kulturális szempontok szerinti elemzéshez. Az ilyen cikkek esetében legtöbbször egy-egy kifejezés, szófordulat utal a szerző eltérő kulturális háttérére (pl. „...a telegén KOIZUMI...”). [9] Ami viszont szembeszökő, bár ez inkább a magyar újságírás kritikája, hogy igen sok az ismétlés – pl. a 2005-ös postaprivatizációs törvény kapcsán kiírt előzetes választásoknál az esélyeket latolgató cikk egy része, szinte átfogalmazás nélkül került be az egy hónappal később az eredményeket értékelő írásba a HVG-ben. [10, 11] Tartalmi hasonlóság jellemzi a gazdasági stagnálásról megjelent cikkeket is a 2001 és 2003 közötti időszakban a különböző vizsgált lapokban. Hernádi András véleményének tükrében feltűnő, hogy 2003 végén olykor 12 éve tartó recesszióból való kilábalásról írnak a lapok, holott a szerző fent említett művében úgy fogalmaz, hogy inkább stagnálásról van szó, nagyon gyenge növekedésről. (Ugyanakkor az is igaz, hogy 2002-ben valóban csökkent a GDP 2001-hez képest.)

Jellemző annak hangsúlyozása is, ha a japán vállalati vagy állami vezetők egy-egy siker értékelésében már-már költői finomsággal élnek, ami ismerve a formalitás jelentőségét, nem meglepő, nem szabad félreértelmezni, „nagyításként” beállítani. [12] Érdekes a Magyar Hírlap 2005. június 17-i cikke, amely egy botrányba keveredett vasútmágnás (TSUTSUMI JOSHIKI) – a szerző szerint – kirakatperéről szól. A HVG szerzője szerint is a látványos őrizetbe vétel ellenére a börtönbüntetést kapcsolatai révén megúszhatja. Ugyanakkor a japán média is elítélte, a „múlt bukott alakjaként” jellemezte az illetőt. A magyar újságírók véleménye a nagy hatalmi távolság szélsőségeire utal, amelynek elvetését tükrözi egyébként a japán sajtó álláspontja is (ami a lassú értékváltozás jele lehet). A HVG cikkírója (NAGY GÁBOR) egyébként utal is arra, hogy „a homályos összefonódások és tulajdonviszonyok helyett megindult a nyitás az angolszász gyakorlatban elfogadott átláthatóbb és körülhatárolhatóbb felelősség felé.” Egy másik cikk a túlvédett japán szolgáltatásokról [13] a piac megnyitásával kapcsolatban az óvatosságot, lassúságot említi, és azt, hogy „igyekeznek az USA-tól eltanulni a hatékony módszereket”. Ez új megvilágításba helyezi a Wal-Mart többségi tulajdonossá válását a Seiyu szupermarketláncban, amely így „példaként” szolgálhat és kihívást, versenyhelyzetet teremtett a hazai piacon. A Toyota gyárában tett látogatás során szerzett élményekről számol be egy írás [14] kissé „rácsodálkozó”, álmélgató hangnemben. Számos jellemzővel találkozhatunk itt, úgy, mint a dolgozók javaslatai alapján történt fejlesztések, de a szerző kiemeli azt is, hogy egy digitális kijelzőn követhetik a termelés határfokát, vagy, hogy „meglehetősen ritka” a szünet. Jól tükrözi a japán szemléletmódot az is, hogy a világ legnyereségesebb autógyártója áldozatokat is hoz, az iparági ellenkezés kivédésére „amolyan engesztelő nyilatkozatot tett,” melyben javaslatot tett a japán gyártóknak az USA-beli árak emelésére! Hasonló a hangneme a japán világkiállítás bemutató cikkeknek is, [15] és itt is láthatjuk az ország igyekezetét, hogy élen járjon –

ami a szerző szerint sikerül is neki, a többi ország kiállítóit laposnak, fantáziátlanoknak tartja. A kiállítás koncepciója egyébként a környezettudatos fejlesztés, a technika és a természet harmóniája volt, és ezt a teljes szervezés és kivitelezés is tükrözte. A „Magára találó japán gazdaságról” szóló írás megemlíti, hogy a 2003. év eleji gazdasági mélyrepülés aggodalommal töltötte el a vezetőket és a „gazdasági miniszter felszólította kollégáit, hogy járjanak elől jó példával, és vásároljanak részvényt.” A szerző ehhez nem fűzött kommentárt, de az, hogy fontosnak tartja megírni ezt, önmagában is utal a konfuciánus értékrend szokatlanságára (magyar szemszögből). A 2002-es, valóban gazdasági visszaesést hozó évvel kapcsolatban a HVG „reform-erőlködésről” ír [16] (a Pénzügyi Szolgáltatások Hivatalának vezetőváltása kapcsán), ami pesszimista hangulatú, és finoman, de kritikusan az intézkedések formális jellegére is céloz. Hasonló a hangneme a Magyar Hírlap 2001. december 1-jei cikkének, melynek címe („A lemenő nap országa?”) is ezt a hatást fokozza. A TANAKA MAKIKO külügyminiszter leváltásáról szóló írás [17] érdekessége kulturális szempontból, hogy a cikk a politikus elleni lejárató kampány egyik vádjaként a késést is megemlíti.

A japán szemléletmódbeli változásokat tükrözi a legbefolyásosabb lobbiszervezet, a Nippon Keidanren vezetőváltása. [18] A Toyota Motor elnökét a Canon első embere váltotta a szövetség élén, akinek személyében először került részben külföldi tulajdonban lévő elektronikai vállalat feje az eddig tisztán japán tulajdonú nehézipari vállalatok által vezetett szervezet élére. Ráadásul az új elnök a hagyományos lobbitevékenység helyett az innováció fontosságát hangsúlyozta.

A külpolitikai és történelmi cikkek visszatérő témája a 2. világháborús gyarmatosítás kérdése. KOIZUMI JUNICHIRO miniszterelnök rendszeres látogatása a Jasukuni-szentélyben 2001 óta szinte minden nemzetközi kapcsolatot érintő írásban felmerül. Visszatérő kritika ez ügyben a formalitások mögé bújás is – pl. hogy KOIZUMI magánemberként keresi fel az emlékhelyet és nem lép be a belső szentélybe (ezt az államot és a vallást szétválasztó törvény tiltja). Többször említésre kerül a japán megszállást szépítő történelemkönyvek kérdése is. A kormány ezekkel kapcsolatban arra hivatkozott, hogy mivel magáncégek adták ki, csak tartalmi tévedéseket korrigálhattak, hozzátevé azért, hogy csak kevés iskolában használják. Ellentmondásos a hazai megítélés is: több civil szervezet tiltakozott, míg mások úgy vélik, „véget kell vetni az önostorozó, mazochista történelemoktatásnak, a felnövekvő nemzedéknek lehetőséget kell adni, hogy büszkék lehessenek hazájukra.” A két Korea és Kína gyakran hozza fel a megfelelő, kielégítő bocsánatkérés hiányát is, ill. a fentiekből következően, hogy Japán nem tanúsít kellő megbánást a gyarmatosítással kapcsolatban. Ugyanakkor az 1970-es, 1980-as években elrabolt és Észak-Koreába hurcolt japánokat illetően KIM JONG-IL elismerte felelősségét, és bocsánatot kért, de a japán közvéleményt nagyon felháborította az eset, és közvetlenül a beismerés után a lakosság 91%-a ellenezte a kapcsolatok normalizálását. A két eset – a japán gyarmatosítás és a koreai emberrablás – ellentmondásos kezelése erősebb nacionalizmusra enged következtetni. Több külföldi elemző ezt vélte felfedezni Japán nagyobb katonai szerepvállalása mögött is. [19] Úgy vélik, hogy a társadalom nagy része szeretné visszazerezni a „nemzeti büszkeséget” (ezt a fenti idézet alátámasztja), amit tovább erősít(ett) a gazdaság ingadozó teljesítménye, és a nagyobb nemzetközi politikai részvétel eddigi eredménytelensége (ENSZ BT-tagság, Világbank-elnökség stb.). Emellett, ahogy a szerző fogalmaz „irigykedve figyeli Kínát”, úgy gondolja, hogy fejlődése a japán működő tőke és technológia exportjának köszönhető. Úgy vélem, ez a fogalmazás azért túlzás, mert bár Japán valóban igyekszik nem lemaradni, lépést tartani Kínai Népi Demokratikus Köztársasággal, emellett a délkelet-ázsiai

egység megteremtése is céljai között szerepel (más kérdés, hogy az ebben való vezető szerep megszerzésében is Kína a fő vetélytárs). Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy szomszédjaitól is függ, hogy tagja lehet-e végül az ENSZ Biztonsági Tanácsának, ezért igyekszik enyhíteni a botrányok okozta károkat (pl. az „egy Kína” elv támogatásával).

A japán–magyar kapcsolatok vonatkozásában az elmúlt évek egyik legfontosabb híre a császári pár Magyarországi látogatása volt, melynek kapcsán a magyar újság-cikkek leginkább a hagyományokat hangsúlyozták, ill. olyan részletekre tértek ki, mint például a japán turisták számának megnövekedése, akik azért jöttek, hogy találkozhassanak az uralkodóval. Ez a téma egyébként a kevés címlapra került hír egyike volt, sőt a Magyar Hírlap egy egész oldalt szentelt a látogatás eseményeinek összefoglalására, és több cikk jelent meg a császári pár budapesti útjáról 2002 júliusában a Népszabadságban és a Magyar Nemzetben is.

Emellett több írás szól a gazdasági kapcsolatokról is. A Magyar Hírlap 2001. november 30-i számában egy teljes oldalon foglalkozik a kérdéssel. Kulturális szempontból is tartalmaz néhány fontos utalást ez a cikk, így a japán befektetők óvatosságát említi például. Érdekes az is, hogy a szigetországi vállalatok Magyarországgal szemben támasztott elvárásai között szerepel az igényes környezeti feltételek megteremtése a letelepedéshez. GYURCSÁNY FERENC miniszterelnök 2004-es látogatása során gazdasági és kulturális kérdésekről tárgyalt KOIZUMIVAL, és a császár kérdésére, hogy hogyan lehet ennyi magyar származású Nobel-díjas, válaszában talán egy kissé provokatívan a „lázadni merést és tudást, az elégedetlenséget” emelte ki. [20] A Népszabadság 2005. november 4-i cikke a Sumitomo Chemicals elnökének véleményét írja le a magyar gazdasági helyzetről és Japánról. Ebben JONEKURA HIROMASA többek közt azt említi, hogy hazája modellt váltott: lazult a korábbi tekintélyelvű rendszer és rugalmasabbá vált a munkaerőpiac. KÓKA JÁNOS japán útján pedig több nagyvállalat vezetője is hangsúlyozta, hogy Magyarországon a japánbarát környezetet is értékelik, de szeretnék, ha a kormány lazítana a szerintük túl szigorú túlóra-szabályozáson.

A japán társadalmát bemutató írásokból számos érdekességet ismerhet meg a magyar olvasó. Több foglalkozik a császári családdal és természetesen az utódlás kérdésével. Ezekben szintén a hagyományok kapnak fontos szerepet, a viták a császárság költséges intézménye fenntartásának szükségességéről és az öröklés rendjének megváltoztatásáról. Egy másik, súlyosabb téma, egy osakai gyermekmészárlás kapcsán a cikk szerzője úgy fogalmaz: „a gyerekeknek nem szabad vitatkozni, hibázni, így nem tudnak végigmenni a szükséges fejlődési fokokon”, ami miatt sok gyerek szorong, retteg az iskolától és erőszakossá válik. [21] Úgy vélem, hogy ez az állítás nem állja meg a helyét, hiszen az amerikai fiatalok neveletéséről épp a fentiek ellenkezője mondható el, és ennek ellenére ott is – talán még nagyobb mértékben – megszorodtak a gyerekek által elkövetett erőszakos cselekmények. Súlyos problémát jelent a szigetországban az öngyilkosságok nagy száma, amihez a cikk szerint egyre többen az interneten keresnek maguknak társat. [22] Sőt, egyes weblapok egyenesen biztatnak az elkövetésére, és mérgeket is lehet rendelni házhozszállítással! A szerző úgy fogalmaz például, hogy „a lelki gondjaikat szégyellő, szemérmes japánok...”, ami tükrözi a két kultúra különbségét a bizonytalanságkerülésben (elsősorban a tipológia szerint). Szintén fontos az a megállapítás is, hogy „a szigetországban az öngyilkosságot könnyebben elfogadják, mint a keresztény társadalmakban”, bár nem említi a konfucianus értékrendet, mint ennek hátterét. Úgy gondolom, hogy a két ország közti eltérésekre világít rá az az állítás is, mely szerint „az ősi szamuráj hagyományokat követve a gyengeségeket nem mutathatják, ki, a szegyen elől inkább a halálba menekülnek.”

A társadalmi változásokat mutatja be a „Halasztott házasság” című cikk. [23] A nők megváltozott szerepvállalása a fő témája, amelyeket számadatok is alátámasztanak (pl. 1970 és 2000 között a huszonéves egyedülálló nők aránya 18-ról 54%-ra emelkedett, és növekedés volt tapasztalható a többi korosztályban is). Mindemellett az is kitűnik az írásból, hogy a hagyományok még mindig fontosak, e nők 90%-a szeretne később férjhez menni (a cikk írója ezt állítja szembe a nyugati nőideállal). Egy japán szerző (SAKAI J.) könyvében „vesztes kutyáknak” (makeinu) aposztrofálja őket, ami bizonyos társadalmi ellenérzéseket is tükröz. A nők ilyen szerepvállalása HOFSTEDE szerint ugyanakkor nem jelent csökkenő a maszkulinitást (a nők is a maszkulin értékek szerint próbálnak érvényesülni – és azok mentén is értékelik magukat). A yakuza vezetőváltásáról beszámoló cikk [24] egyik érdekessége, hogy a leváltott vezérnek kártérítést kell fizetnie egy rendőr halála miatt. A cikkíró utal arra a sajátos jellemzőre, hogy a szervezet tagjainak tetteért a vezető is felel. Humoros hangnemben ír PÁSZTOR AURÉL a tokiói helyszűkéről. [25] Japánban ugyanakkor a felsorolt helytakarékos megoldásoknak nagyon nagy jelentőségük van, a szentélyek háztetőkre való költöztetése a hagyományok őrzését, és rugalmas adaptálásukat tükrözi. Érdekes az A. WHITE leicesteri kutató boldogságtérképéről írt cikk [26] japán vonatkozása – a szigetország a 90. helyen végzett, ami erős bizonytalanságkerülését mutatja (magas stressz-szint, aggodás). A kutató is e dimenzió egyik tipológiáját hozza fel magyarázatul: „talán mert ott az emberek visszafogottabbak, és nem szívesen nyilatkoznak boldogságukról.” A magyar olvasó számára humoros a labdarúgó világbajnokság előkészületeit bemutató írás. [27] Az egyik futballpálya fűvének foltokban való kipusztulását a japánok nagyon is komolyan vették (még rendőrségi nyomozás is indult az ügyben), ami ékes példája precizitásuknak.

Az elmúlt évek egyik legsúlyosabb kulturális konfliktusát a két ország között a MICUKO-botrány jelentette. A TV2 humorosnak szánt műsora felháborította a magyarországi japánokat, és jellemző, hogy a „gazdasági szankciókkal” való fenyegetéstől sem riadtak vissza. A Magyar Hírlap szerzője élesen bírálta a japánok hozzáállását, balhédemokráciának titulálva reakciójukat. [28] Talán kevesebb botrányt kavart volna ez az ügy, ha mindkét fél toleránsabb hozzáállást tanúsít.

Az internetes hírportálok, az [origo] és az Index is közel 10 000 találatot adott ki a „Japán” keresőszóra. Több találati oldalt megvizsgálva, körülbelül 1000-1000 cikkre szűkíthető le a szigetországgal valóban kapcsolatos hírek száma. Ezeknek viszont több mint felét sport- és autós hírek jelentik. Szintén sok cikk nemzetközi összefüggésben tesz említést Japánról, ezek közé politikai, gazdasági, és tudományos hírek is tartoznak. Itt persze számos „kis színessel” is találkozhatunk, hiszen az internet minden témát megjelenít. Hangnemüket tekintve általában megfigyelhető a fiatalosság, különösen az Indexen a humor nagy szerepe, és a nyitottság. Az is fontos tény, hogy igen sok az alig néhány mondatos, tárgyilagos rövidhír, amelyeknél nincs háttér és előzmény-bemutató, elemzés. Ez megnehezíti az internetes cikkek kulturális szempontok szerinti elemzését, de egyúttal utal az új médium sajátosságaira.

II.4. Kulturális eltérések a közéleti magyar sajtó szemszögéből

A fenti leírásokból kitűnik, hogy a magyar sajtó jobbra tárgyilagosan mutatja be a Japánnal kapcsolatos történéseket, és egy-egy japán társadalmi jelenség okait is igyekszik kulturális szempontból megvilágítani. Ezek esetében gyakori a samuráj-erkölcsre való hivatkozás, de a konfucianus értékrendet ritkán említik. E távol-keleti

sajátosság szokatlansága többször is megnyilvánul (pl. annak hangsúlyozásában, hogy a gazdasági miniszter jó példával való eljárásra szólította fel a kormány tagjait). Talán a legszembeszökőbb kritika a nacionalizmusa kapcsán éri az országot, ami jóval erősebbnek és általánosabbnak tűnik, mint hazánkban. A két ország indexértékei a hofstedei dimenziókon nagyon közel állnak egymáshoz, de vannak a tipológiának olyan elemei, amelyek ránk nem, vagy kevésbé jellemzőek, és fordítva. Fontos eltérésnek mutatkozik az érzelmek kezelése például, a magyarok ebből a szempontból sokkal nyitottabbnak tekinthetők. A bizonytalanságkerülés más eltérései is felmerülnek olykor, például a befektetők óvatossága kapcsán. Gyakran visszatérő téma a japán precizitás, fegyelem hangsúlyozása, ami olykor a humort sem nélkülözi, azaz a magyar újságíró már-már túlzásnak érzi, hitetlenkedik a távolkeleti ország hozzáállásán. Szintén kiemelendő a nagy hatalmi távolságú japán kultúra azon sajátossága, hogy a tekintélyelvűség ellenére a kölcsönös függés is jellemzi (vezetők is felelősséget vállalnak a beosztottak tetteiért), ami a magyarok számára szokatlan. Ugyanígy feltűnő újságíróink számára a japánok formalitása. A társadalmi változások kapcsán a tekintélyelvűség visszaszorítása, és a kreativitás, valamint az egyéni érdekek előtérbe kerülése gyakori téma, ugyanakkor több cikk tartalma épp arra utal, hogy az alapvető értékek (még?) nem változtak (pl. a maszkulinitás, a nők szerepének változása tükrében).

Mindezekből láthatjuk, hogy a hasonló hofstedei indexértékek, vagy az azonos halli csoportokba való tartozás ellenére a tipológia szerinti különbségek kimutathatók, megjelennek a magyar írott, közéleti médiában – elsősorban a sajtóban. A nacionalizmus mértékének eltérését ugyanakkor ilyen szempontból nehéz lenne megvizsgálni, hiszen ez azon kategóriák egyike, melyekben hajlamosak vagyunk az elmentés végett helyett „még egy lapáttal rátenni” a hazafiságra. Tény és való azonban, hogy amíg a politikai vezetők elítélt háborús bűnösöknek is emléket állító kegyhelyeket látogatnak, addig nem valószínű, hogy jelentősen csökkenne a nacionalizmus felelőtlenségeinek száma. A többi eltérés kapcsán azt mondhatjuk, hogy a cikkekben szereplők kaptak hangsúlyt, ezek tűnnek a legjelentősebbnek – részben mert a vizsgálat az adott lapokra és időre korlátozódott, részben, mert ma ezek az értékbeli különbségek tűnnek fel egy-egy magyar (újságíró) számára. A kérdőívek és interjúk elemzésének eredményei ezt megerősíthetik, de cáfolhatják is.

III. JAPÁN MAGYAR SZEMMEL – A KÉRDŐÍVEK ÉS INTERJÚK ÉRTÉKELÉSE

A fejezet célja, hogy bemutassa a kérdőíves felmérés és az interjúk együttes eredményeit, hogy az újságcikkek elemzésével összevetve, teljesebb képet kapjunk a magyar és a japán kultúra különbségeiről. Mind a halli, mind a hofstedei tipológia szerint voltak eltérések a két ország jellemzői között, és az előző fejezet kiemelte, „rangsorolta” is ezeket aszerint, hogy mi volt a leginkább feltűnő, leggyakrabban visszatérő jellemző, amelyet az cikkek tartalmaztak. A kérdőívek és interjúk vizsgálata ezeket az eredményeket – legalább részben – megerősítheti, vagy elvetheti. Arra a vizsgálat nem terjed ki, hogy vajon az újságírás van-e hatással a – nevezzük így – közvéleményre, vagy a közgondolkodás jelenik meg a cikkekben, de azt láthatjuk majd, hogy a különböző médiumokból tájékozódó embereknek eltér-e a véleménye/ismerete is.

III.1. A kutatás módszere

III.1.1. A kérdőív

A megkérdezettek köre

Az általam végzett kérdőíves felmérés nem reprezentatív a magyar lakosságra nézve, ezért eredményei csak jelzésértékűek. A megkérdezettek körét egyrészt személyes ismeretségeim jelentették, másrészt (néhány ismerősöm, ill. tanárom segítő szándékának köszönhetően) japánul tanuló, vagy japán vállalatnál dolgozó magyarok. Alapvetően tehát két nagy csoportra oszthatók a kérdőívet kitöltők: azokra, akik közvetlenül kapcsolatban vannak a japán kultúrával, és azokra, akik nem. Ezen belül 3 korcsoport különíthető el: középiskolások (14-18 évesek), főiskolai hallgatók (18-23 évesek), és az ennél idősebbek (23-61 évesek). A kamasz diákok kivételével a másik két csoportban felnőttek vannak, így őket inkább a szerint lehetne megkülönböztetni, hogy részt vesznek-e valamilyen képzésben (felsőoktatásban) vagy sem. Az utóbbi csoportba tartozók nagy része aktív kereső.

A kérdőív felépítése

A kérdőívet a személyes adatok vezetik be esetleges összehasonlításra kínálva módot a következők szerint: életkor, nem, végzettség, foglalkozás (dolgozó, tanuló, munkanélküli, nyugdíjas), a munka jellege (szellemi, fizikai, vegyes), pozíció, valamint lakóhely és a lakóhely típusa (város, község, falu). A kérdések 6 részre tagolódnak, amelyek mindegyike más témát jár körül. Az első rész a japán kultúrával való kapcsolat módjára (munkahelyi, személyes, nyelvtanulás) vonatkozik. A második általános ismeretfelmérő rész, melyben több jellemző közül választhatja ki az alany, amit igaznak tart Japánról. A kérdőív harmadik egysége skálás értékelést tartalmaz néhány alapvető kulturális jellemzővel kapcsolatban. Ezekről kell eldönteni, mennyire jellemzőek a szigetországra. A negyedik rész gazdasági témájú kérdéseket tesz fel, először általánosságban, a téma iránti érdeklődésről, majd a japán gazdaság helyzetével, tényezőivel kapcsolatban. Az ötödik rész a magyarországi japán közösségre és vállalatokra vonatkozik. Végül a hatodik egység egyrészt az alany információforrásaira kérdez rá, másrészt a Japánnal kapcsolatos érdeklődésére.

Módszertani vonatkozások

A kérdőív összeállításában egy szociológus-piackutató ismerős volt segítségemre, így az ő tanácsára több mérési módszert is használtam. Ezek között szerepelnek egyszerű eldöntendő (igen-nem), feleletválasztós és önállóan megválaszolendő kérdések, valamint a már említett skálák. Ez, a többféle adat begyűjtésének lehetősége mellett remélhetőleg biztosítja a változatosságot, hogy az alany ne „unja el” a kitöltést. A személyes adatok után az eldöntendő kérdések következnek, mintegy felvezetésként. Ezt egy igaz-hamis jellegű feleletválasztós kérdéssor követi, amely az ismereteket méri. 26 állításból kell kiválasztani legalább 10-et, amiről úgy tartja a kitöltő, hogy igaz – ezek között történelmi, földrajzi, társadalmi, politikai és kulturális jellegű, valós vagy kitalált, esetleg az alany véleményétől függő minőségű megállapítások találhatók. A tíz választás, mint alsó határ a mérhető mennyiségű adatot hivatott biztosítani. Az pedig, hogy nem a maximumot adtam meg, módot adott arra, hogy megvizsgáljuk, miben járatosabbak a válaszolók, ill. milyen témában határozottabbak. Azaz melyek azok a kulturális jellemzők, amelyekben nagyobb az

eltérés a két ország közt. A minimum megadása egyébként is „bátorító”, hiszen arra utal, hogy tíznél több helyes válasz van. Ehhez a részhez tartozik még két, szintén feleletválasztós kérdés, ezeknél azonban az egy jó választ kell megadni.

A harmadik egység konkrétan kiemel néhány sajátosságot (a tipológiákból), amelyeket egy skálán kell értékelni. Itt páratlan, ötös skálát használtam. A középső érték ezeknél a skáláknál egyfajta „menekülő utat”, semleges minősítést jelent, ami fakadhat egyrészt a bizonytalanságból, vagy abból, hogy – jelen esetben – a kitöltő a saját kultúrájához viszonyítva nem találja kirívónak az adott jellemzőt a japán társadalomban. Tehát hasonlóságot feltételezhetünk a kultúrák, de legalábbis az alany személyisége, és az általa (semlegesnek) értékelt japán jellemző közt. Mivel itt nem ismeretanyag méréséről van szó, hanem szubjektív véleményről, fontosnak tartotam, hogy legyen benne „nem tudja” lehetőség is, amivel csökkenthető a találgatásokból adódó torzítás.

A következő, gazdasági témájú részben vegyes kérdések szerepelnek. Először a kitöltő a saját politikai, gazdasági téma iránti érdeklődését osztályozza, majd Japán gazdaságát és politikai jelentőségét értékeli. Az előbbihez egy szektorok szerinti bontás is tartozik (egészségügy, nagyvállalatok, pénzügyek, állami szerepvállalás stb.), ahol 1-től 4-ig terjedő skálán lehet értékelni ezek súlyát. Itt szándékosan páros számú lehetőségből lehet választani, hogy az alany határozottabban foglaljon állást – egy adott szektor inkább jól/jól vagy inkább rosszul/rosszul teljesít. Itt is meghagytam azonban a „nem tudja” lehetőséget. Feleletválasztós kérdéssel zárul ez a rész, itt ismét több lehetőségből (márkanévek) kell kiválasztani a japánokat.

Az ötödik egységben feleletválasztós és skálás kérdések szerepelnek. A magyarországi japán közösség létszámára vonatkozó választási lehetőségekből szándékosan négy van, középső tartomány nélkül, a már fent említett okokból. A skála-kérdésben munkahelyi jellemzőket kell értékelni a japán vállalatok vonatkozásában. Ebből számos fontos tényező hiányzik ugyan (előmeneteli lehetőség, fizetés, kihívás stb.), de itt előzetes vélemények és személyes tapasztalat alapján választottam ki a jellemzőket, amelyek a leggyakrabban merültek fel. Itt írhatnak a kitöltők önállóan is, általuk ismert, Magyarországon tevékenykedő japán vállalatokat.

A hatodik rész két kérdést tartalmaz mindössze, egy feleletválasztósat az alany információforrásaira vonatkozóan, és egy skála-jellegűt; személyes, a szigetország iránti érdeklődésének osztályozására.

III.1.2. Az interjúk

A dolgozat kutatási része eredetileg a személyes ismeretségből kikerülő, a japán kultúrát közvetlenül nem ismerő alanyok kérdőíves, és az arról személyes tapasztalatokkal bíró néhány fő interjú felmérésére épült volna. Időközben azonban a fent említett segítők révén diverzifikálódott a kérdőívet kitöltők csoportja, és létszáma megnőtt. Ennek ellenére természetesen megtartottam az interjúk eredményét is, az összehasonlítás végett. Jellegéből adódóan az interjú kvalitatív felmérést és elemzést tesz lehetővé, mélyebb összefüggéseket deríthet fel, de szubjektivitása miatt korlátozott az adatfeldolgozás és összehasonlítás lehetősége. Ezekben is igyekeztem a kérdőívben szereplő tipológiák mentén való értékelésre „rábírni” az interjúalanyt, de emellett szabadon számolhatott be élményeiről, tapasztalatairól, véleményéről.

III.2. Kutatási eredmények

III.2.1. A kérdőíves felmérés tapasztalatai

A kutatásnak e formájában 111 fő vett részt, akik a fentebb már bemutatott 3 kor-ill. „foglalkozási” csoportból kerültek ki, illetve a Japánnal való kapcsolatuk tekintetében is két részre oszthatóak. Ugyanakkor a kérdőív részeinek bemutatásából az is kiderült, hogy több ún. csoportképző ismérv is szerepelt a kérdések között, amelyek mentén szintén eltérések mutathatók ki a válaszokban.

Csoportképző ismérvek

Ezek közé tartozik a kérdőív első és második része, továbbá a negyedik rész világgazdaság, világpolitika iránt való általános érdeklődésre, és az utolsó kettő, az információforrásokra, valamint a Japán iránti érdeklődés mértékére vonatkozó kérdései.

A személyi adatok alapján a legfontosabb különbséget diákok, és nem diákok, utóbbin belül érettségivel, vagy felsőfokú végzettséggel is rendelkezők közt tehetjük. Emellett szintén a már nem diák alanyok közül a szellemi foglalkozásúakat emelhetjük ki. A fizikai munkát végzők kis száma (9 fő) miatt ez a csoport nem alkalmas az összehasonlító vizsgálatra. Lakóhely szerinti bontásban (Budapest – vidék) is megvizsgáltam a sokaságot, itt azonban Pest megyét nem tudtam számításba venni, mert a lakóhelyüként ezt megjelölő 23 főből néhányan Budapestet is feltüntették (őket a fővárosiak közé is soroltam), legtöbbjük budapesti gimnáziumi tanuló, tehát feltételezhetően, de nem biztosan fővárosiak. (Ezek a – főleg – diákok ráadásul henteente legalább 5 napot Budapesten töltenek.) Ezért a lakóhely szerinti eredmények valószínűleg nem a valós képet mutatják.

A második rész kérdései alapján egy általánosabb, átfogó kategóriát hoztam létre, „Kapcsolatban áll a japán kultúrával” megnevezéssel. Ebbe azok a válaszadók tartoznak, akik a négy kérdésből (munkahely, személyes ismeretség vagy nyelvtanulás révén kapcsolatban áll Japánnal) valamelyikre igennel válaszoltak. Külön is vizsgáltam azonban a magyarországi japán közösségre, vállalatokra vonatkozó (ötödik) résznél az ezekkel kapcsolatban állók feleleteit; valamint az esetleges kiugró értékeket, eltéréseket.

A következő csoportképző ismérv a negyedik rész első három kérdéséből áll össze – azok tartoznak ide, akik a világgazdaság, világpolitika, vagy ezek Magyarországra gyakorolt hatása iránt „nagyon érdeklődnek”.

A cikkelemzésekben foglaltak és a kérdőív eredményeinek vizsgálata, összehasonlítása indokolja az újságolvasók (napilapok, gazdasági lapok, közéleti hetilapok) és az internetezők csoportjának létrehozását a hatodik rész hírforrásokra vonatkozó kérdése alapján. Végül külön vizsgáltam a Japán és kultúrája iránt nagyon érdeklődő válaszolókat eredményeiket („nagyon érdekli Japán” csoportnévvel).

Mindez számos csoportot, és rengeteg különböző véleményt, feleletet eredményezett. A célom az volt, hogy ezek összehasonlításával jobb magyarázatot találjak a teljes sokaságban mért eredményekre. A csoportokban számos kiugró értéket találhatunk (pozitív és negatív irányba egyaránt), amelyek az adott csoportot, és – ha nem is reprezentatívan – annak magyarországi helyzetét, hátterét is jellemzik. Például a Japán iránt nagyon érdeklődőknek az ismeretmérő kérdésre adott feleleteiben felfedezhetjük a túlbecsülést, vagy a vidéki lakosság körében a vallás hangsúlyosabb szerepét, ami a témától függetlenül is megjelenik. Azaz a kiugró eredmények egy része inkább magyar társadalmi viszonyokat, általános jellemzőket tükröz, nem annyira a Japánnal kapcsolatos ismeretek mértékét és helyességét, ill. kulturális különbségeket.

A különböző csoportok közt természetesen átfedések vannak, ezek mértékétől is függ, hogy milyen eredményeket mutatnak a különböző kérdésekben. A japán kultúrával való kapcsolat és az az iránti érdeklődés mértéke meghatározó jelentőségű a fentiek tükrében is, mert ezek mentén várhatunk nagyobb eltéréseket. A többi csoporttal való összehasonlítása viszont mutathatja azt is, hogy egy-egy kiugró eltérés nem a távol-keleti ország iránti nagyobb érdeklődésből fakad, illetve, hogy más tényezők is hatással vannak rá. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a Japán iránt nagyon érdeklődők és a diákok formálnak leghatározottabban véleményt a skálás értékeléseknél, illetve ők jelölték meg a legtöbb választ az ismereteket kérdésnél is, az ezeken kívüli válaszadók általában óvatosabb (azaz a *Módszertani vonatkozások* című részben foglaltak szerint semlegesebb) véleményt formálnak. Az alábbi táblázatban ezen csoportoknak a teljes sokasághoz és egymáshoz viszonyított részarányait tüntettem fel, amelyre az eredmények értékelésénél is hivatkozom. A táblázat minden egyes sora az annak elején feltüntetett csoportban a különböző, más csoportokhoz is tartozó alanyok arányát mutatja. Értelemszerűen, az oszlopok azt mutatják meg, hogy egy adott csoportba hányan tartoznak a teljes sokaságból, illetve a többi különböző csoportból, azaz a kiugró értékeket oszloponként kell meghatároznunk.

Az 1. táblázat adataiból láthatjuk, hogy szoros az összefüggés a Japánnal való kapcsolat, az ország és kultúrája iránt való fokozott érdeklődés, és a között, hogy a válaszadó diák-e. Láthatjuk, hogy a „Nagyon érdekli Japán” csoportba tartozók mind kapcsolatban is állnak a kultúrával, és nagy részük diák. Ez azt is jelenti, hogy a nem diákokat érdekli legkevésbé az ország. Az érettségivel rendelkezők közül senkit, a felsőfokú végzettségűek közül is csak 3 főt (7,5%-ukat), akik kapcsolatban állnak magyarországi japán vállalattal – a TDK alkalmazottai. Ez összefügg a lakhellyel is: a legkevesebb diák a vidéki lakosok között van, és köztük a legmagasabb az érettségivel rendelkezők száma – tehát itt várhatjuk a legsemlegesebb skálaértékeléseket, és a legkevesebb választ az ismeretmérő részben.

A szellemi foglalkozásúaknak szintén kis része érdeklődik csak nagyon a japán kultúra iránt, ami érthető is, hiszen ez a csoport is csak nem diákokból áll. A fentiek értelmében ezek a szellemi munkát végzők felsőfokú végzettségűek is egyben.

Érdekes összefüggés mutatkozik a világgazdaság, nemzetközi politika eseményei iránt való érdeklődés, a hírforrások és a japán kultúrával való kapcsolat közt. A Japán iránt nagyon érdeklődők körében az egyik legalacsonyabb az újságolvasók, és a legmagasabb az internethasználók aránya, tehát e csoport fő hírforrásának tekinthetjük az internetet. (Emellett a televíziós hírműsorokat nézők aránya is magas, 59%.) Vagyis nem feltétlenül fognak egyezést mutatni eredményei a cikkelemzésben bemutatott képpel. Ezen kívül azt is láthatjuk, hogy a világ eseményei iránt leginkább érdeklődők olvasnak leginkább újságot, és ez fordítva is igaz: az újságolvasók körében a legjelentősebb a világgazdasági, politikai érdeklődés. E két csoport eredményeiben várhatjuk az előző fejezetben bemutatott cikkekhez való legnagyobb hasonlóságot. A diákok kevésbé érdeklődnek a világgazdaság, nemzetközi politika iránt, míg azok, akiket nagyon érdekel a japán kultúra, az átlagnál nagyobb arányban. Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a kérdőívet kitöltők körében a Japán iránt érdeklődők nagy többsége (92,5%-a) diák, a világgazdaság, politika iránt egyharmaduk érdeklődik jobban, fő hírforrásuk az internet, és többségük budapesti lakos (jóllehet a fent említett, a lakóhely megjelölésével kapcsolatos bizonytalanságok miatt ez az eredmény nem pontos, valószínűleg a táblázatban szereplő 31%-nál jóval magasabb, 80% körüli).

1. táblázat
A csoportképző ismérvek közti kapcsolatok (százalékos adatok)

Csoportok	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧	⑨	⑩	⑪	⑫
① Teljes sokaság	100	56	21,5	21,5	72	35,5	29	65	23,5	28	26	28
② Diák	-	100	0	0	82,5	59	24	69,5	22,5	0	24	19,5
③ Felsőfokú végzettségű (nem diák)	-	0	100	0	71	12,5	33	71	41,5	79	41,5	29
④ Érettségivel rendelkező (nem diák)	-	0	0	100	50	0	37,5	50	8,5	50	16,5	50
⑤ Kapcsolatban áll a japán kultúrával	-	63,5	21,5	15	100	49,5	27,5	70	27,5	26,5	22,5	30
⑥ Nagyon érdekl Japán	-	92,5	7,5	0	100	100	20,5	72	31	5	31	20,5
⑦ Újságolvasó	-	47	25	28	68,5	25	100	43,5	43,5	37,5	31,5	28
⑧ Internetező	-	59,5	23,5	16,5	78	39,5	19,5	100	23,5	29	28	25
⑨ Világpolitika, világgazdaság nagyon érdekl	-	54	38,5	7,5	84,5	46	54	65,5	100	34,5	34,5	34,5
⑩ Szellemi foglalkozású (nem diák)	-	0	61,5	38,5	67,5	6,5	38,5	67,5	29	100	35,5	35,5
⑪ Budapesti lakos	-	51,5	34,5	14	89,5	41,5	34,5	69	31	38	100	0
⑫ Vidéki lakos	-	38,5	22,5	38,5	90,5	26,5	29	58	29	35,5	0	100

Jelmagyarázat:

minimum-érték	maximum-érték
---------------	---------------

Például a táblázat első sorában az egyes csoportoknak a teljes sokaságon belüli arányait találhatjuk. Vagy a negyedik sor és az ötödik oszlop „met-szésponijában” lévő mezőből azt látjuk, hogy az érettségivel rendelkezők 50%-a kapcsolatban áll Japánnal.

Az ismeretmérő kérdések eredményei

A kérdőív e majdnem 30 kérdésből álló része nem csupán tényekre (földrajzi elhelyezkedés, történelmi események, más kulturális jellemzők) kérdez rá, hanem szubjektív véleményeket tükröz egy-egy jelenség meglétére, vagy hiányára vonatkozóan. Ez a rész nem fedi le a hofstedei dimenziók egész rendszerét, vagy Hall tipológiáját, de megmutathat bizonyos kulturális hasonlóságokat, ill. különbségeket. Utalhat a hírforrásra is (gazdaságilag válságban lévőnek véli-e az országot), de a bejelölt jellemzők száma összefügg az alany japán kultúra iránti érdeklődésével is.

Átlagosan a legtöbb választ a Japán iránt nagyon érdeklődők, illetve a japánul tanuló diákok adták (13,5 válasz). Ez utóbbi csoportban a legnagyobb azoknak az aránya, akik tíznél több jellemzőt jelöltek meg (91%). A legkevesebb választ adók a japán kultúrával kapcsolatban nem állók, illetve a felsőfokú végzettségűek és érettségizettek (nem diákok), átlagosan 10,5 felelettel. Az utóbbiak mindössze 41,5%-a jelölt meg tíznél több jellemzőt. Részben ez az oka annak, hogy a teljes sokaság átlagától leggyakrabban a távol-keleti kultúra iránt érdeklődők pozitív, míg a nem diákok valamely csoportjának értékei negatív irányban térnek el a legnagyobb arányban.

A történelmi, földrajzi és egyéb ismeretekre, tényekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok nem annyira a kulturális különbségeket, mint a magyar oktatás helyzetét, vagy az egyéni érdeklődést tükrözik, ezért ezzel szeretném kezdeni az eredmények bemutatását.

A válaszadók nagy többsége tisztában volt azzal, hogy Japán a „Felkelő Nap Országa”, valamint földrajzi helyzetével is. A klímára vonatkozó kijelentéssel nem egész 40%-uk értett egyet, ebben már bizonytalanabbak a válaszadók. Az állítás („télén hideg, nyáron meleg, és általában véve csapadékos időjárás”) ugyanakkor nem teljesen pontos, mert az ország északi és déli részein már szélsőségesebb, hideg, ill. szubtrópusi meleg éghajlatot találunk. A földrajzi kérdéseknél a fentiekkel megegyezően az érettségizettek, ill. a japán kultúrával kapcsolatban nem állók átlaga a legalacsonyabb – a földrajzi elhelyezkedésre vonatkozóan 71%, míg a klíma esetében mindössze 21%.

A történelmi ismeretek terén már nem ilyen egyértelműek a különbségek – a sógunok szerepéről éppen az érettségizettek, ill. a budapesti lakosok tudtak a legtöbbben, de az 50% körüli átlagos értéktől nem nagy az eltérés. 6 fő gondolta úgy, hogy a samurájok a Japánt megszálló Kína katonái voltak, közülük ketten kapcsolatban állnak a kultúrával, de ez az arány nagyon alacsony – erre vonatkozó statisztikai számításokat nem végeztem, de fennáll a hiba lehetősége (elírás, félreértelmezés) is. (Ez, úgy gondolom, 1-2 választ jelenthet a többi kérdésnél is.) Tudományos becslés nélkül ez azonban csak feltételezés, sejtés lehet. A II. világháborút követő amerikai megszállás szintén kevésbé ismert tény, szintén 40% körüli az ezt megjelölők aránya, és az ország iránt érdeklődők körében sem több 51%-nál. A japán csoda mibenlétéről már többen tudtak (57,5%), és „papírforma szerint” a legmagasabb értéket (73%) a világ gazdasági, politikai eseményei iránt leginkább érdeklődőknél találjuk. Szintén a válaszadók közel fele (47%) van tisztában azzal, hogy a samurájok a 19. század végén veszítették el kiváltságukat, és itt igen kicsi az ettől való eltérés az egyes csoportokban. A gésák szerepét – talán az elmúlt évek ezzel kapcsolatos könyveinek és filmjeinek hatására is – jól ismerik a kérdőívet kitöltők (84%-uk szerint rendkívül művelt társasági hölgyek). A legnagyobb eltéréseket eredményező kérdés a japán írásjelek eredetére vonatkozott. A válaszadók fele vélte úgy, hogy a kínai írásjelekből származnak, de míg ez az arány a japán kultúrával kapcsolatban

nem állóknál 19,5% volt mindössze, a japánul tanulók közt 89%! Ez a kérdés specifikusságából, általános műveltségen kívüliségéből is adódik. (Láthatjuk, hogy a japánul tanulók közül sem mindenki jelölte meg, egy válaszadó oda is írta a kérdés mellé: részben.)

Több kérdés foglalkozik a vallással, melyek közül kettőre vonatkozóan biztosan találhatunk statisztikai adatokat is. Azt az állítást, mely szerint Japán katolikus ország lenne, mindössze két fő találta helyesnek, míg a válaszadók közel kétharmada vélte úgy, hogy a buddhizmus az egyik jellemző vallás. Itt a japánul tanulók, ill. a japán ismerősökkel bírók között találjuk a legmagasabb arányt (75,5%), míg az érettségizetteknek csupán 46%-a vélte igaznak ezt az állítást. A másik két kérdés a vallás szerepére általában vonatkozott, mellyel kapcsolatban a válaszadók többsége bizonytalan. 27%-uk szerint a japánok istenfélő nép, míg 24%-uk szerint a vallás nem fontos, csupán a hagyományok. A kiugró értékek a két kérdésnél egybecsengenek: (ahogy korábban már említésre került) a vidékiek 38,5%-a találta igaznak az első állítást, míg a másodiknál ebben a csoportban találjuk a legkisebb arányt, 6,5%-ot. Úgy gondolom, hogy ez az eltérés, sőt a két kérdésre adott eredmények általában tükröznek bizonyos magyar kulturális sajátosságokat: egy részről a vallás – és talán még inkább annak formalitásai – viszonylag kisebb jelentőségét, másrészt azt, hogy a vidéki lakosság körében ezzel ellentétben nagyobb a vallás szerepe, mint a városokban (és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében – a kérdőív eredményei szerint). A formalitások fontosságát, szigorát a vidékiek inkább a vallásnak, míg a japán iránt érdeklődők a hagyományoknak tudják be.

A tradíciók szerepét a művészetekben a válaszadók 84%-a találta jelentősnek. Ez, úgy vélem, szintén a mindennapi szokások, és az ezek mögött meghúzódó értékek, valamint a formalitások jelentőségének különbségére utal. Ez az arány a fiataloknál is ugyanekkora, akik a legvalószínűbben találkozhatnak a modern japán mesékkel, filmekkel, animékkel. A japánul tanulóknál néhány százalékkal magasabb is ez az arány, tehát a különbségek a legfiatalabb generációk számára is feltűnőek. Ez a tény alátámasztja, hogy a kulturális változások nem egyik napról a másikra történnek, és hogy csak óvatos becslésekkel élhetünk ezek tekintetében. A művészet témakörébe tartozó másik kérdés a japán filmekkel kapcsolatos: a válaszadók 38,5%-a találta úgy, hogy sok az erőszak bennük. Úgy vélem, hogy ez nem kirívó érték, bár az a tény, hogy a Japánnal kapcsolatban nem állók körében az arány 45%, talán egyfajta sztereotípiára utalhat, amely azonban nem túl erős – az újságolvasóknál a legalacsonyabb egyébként ez az érték (25%).

A válaszadók szerint Japán ma a világ egyik legfejlettebb országa, amely nem folytat aktív katonai tevékenységet. Utóbbi kérdésben van ellenvélemény is: a felsőfokú végzettségűek, és az újságolvasók közt 10% körüli arányban. A válaszadók kétharmada szerint Japánban nagy a tisztaság. Az ország iránt nagyon érdeklődő diákok közt az arány jóval magasabb, 86%, míg a felsőfokú végzettségűek és a szellemi foglalkozásúak körében alacsonyabb, 41-42%-os. A kérdőív kérdései közt nem szerepel, az interjúalanyok közül azonban ketten is jártak az országban, akik szintén jellemzőnek találták a tisztaságot, és az útikönyvek leírásából is ez derül ki. Így ezt talán nem nevezhetjük „pozitív sztereotípiának”, a japán kultúra iránt nagyon érdeklődők valószínűleg többen hallottak-olvastak erről. A japán oktatással kapcsolatos kérdésben szintén változó a kitöltők tájékozottsága, véleménye. Mindössze harmaduk gondolja úgy, hogy az iskolákban fontos a kiemelkedő tehetségek, egyéniségek gondozása. A különböző csoportok közt nagyobb eltéréseket találunk: az újságolvasók 47%-a, míg a világ politikai, gazdasági eseményei iránt érdeklődőknek

csupán 11%-a találta igaznak az állítást. Ez utóbbi – ahogy a The Economist Intelligence Unit elemzéséből kiderül – közelebb áll a valósághoz; az első, közel 50%-os érték, kissé meglepő, annál is inkább, hogy több újságcikk is foglalkozott a témával az elmúlt években.

A kérdőív kitöltőinek 82%-a szerint a japán cégekben nagyon szigorú előírások, szabályok vannak. Úgy vélem, hogy ez ismét csak a formalitások eltérő fontosságára utal (és a magyarországi munkamorál kisebb szigorújára). Ezt alátámasztja, hogy a magyarországi japán vállalatokkal kapcsolatban állók közt sem kiugróan magas, 85%-os. A Japánnal kapcsolatban nem állók körében a legalacsonyabb ez az arány, de itt is kétharmados. A második legnagyobb arányban megjelölt állítás a japán márkák megbízhatóságára vonatkozik, a válaszadók 86,5%-a találta igaznak. Az eltérések itt sem jelentősek a különböző csoportokban, de a legtöbben (96%) a világ gazdasági, politikai eseményei iránt érdeklődők és az érettségizettek közül jelölték meg, míg legkevesebben a diákok közül (82,5%). Ez az egyetlen olyan pozitívumot megfogalmazó állítás, melyet a diákok nem az átlagosnál nagyobb arányban jelöltek meg.

A kérdőív talán legszubjektívebb véleménynyilvánításra módot adó két állítása kulturális jellemzőkre vonatkozik. A válaszadók fele szerint Japánban erős a nemzeti összetartás. A maximum értéket a japán kultúra iránt nagyon érdeklődő diákoknál találjuk (64%), de az eltérés nem jelentős. Valamivel nagyobb „lefelé”: az érettségivel rendelkezőknek csupán 37,5%-a vélte igaznak az állítást. Véleményem szerint ez az arány arra utal, hogy a kérdőívet kitöltők egységesebbnek, összetartóbbnak vélik a japán társadalmat a politika szintjén is. A válaszok így csak részben felelnek meg az újságcikk-elemzés tapasztalatainak, ahol, mint fentebb láthattuk, igen gyakran visszatér a nacionalizmusra való utalás. A kérdőívet kitöltők 75%-a szerint a japánok nagyon udvariasak. Az eredmény a gyakran hangoztatott sztereotípiát támasztja alá. Amit igazán meglepőnek találtam, az volt, hogy a szigetország iránt nagyon érdeklődők körében ez az arány 95%-os. Az állítás értelmezése természetesen szubjektív, a megítélést befolyásolja, hogy van-e az illetőnek japán ismerőse, barátja, ill. a távol-keleti nyelv tanulásának sajátosságai (udvariassági formulák). Ezzel együtt is a közel 100%-os eredmény túlbecsülésnek tűnik – a japán vállalatokkal kapcsolatban állók közt például jóval alacsonyabb, 59% az arány.

Az ismeretmérő rész utolsó két kérdése Japán államformájára, illetve alapításának idejére vonatkozott. Az előbbi a válaszadók 45%-a szerint császárság, 34,5%-a szerint alkotmányos monarchia, és 20,5%-a szerint köztársaság. A budapesti lakosok voltak leginkább tisztában az ország államformájával: 58,5%-uk jelölte meg az alkotmányos monarchiát, míg a császárságot 27,5%. Az érettségizettek közül ez utóbbit 61% választotta, de a legkevesebb helyes választ a vidékieknél találjuk (20%). A másik kérdés esetében is megoszlanak a válaszok: a teljes sokaság közel fele tudta, hogy Japán 2500-3000 éves állam, de 40%-uk 1500-2000 évesnek gondolja. Sőt, olyanok is akadtak – igaz nem sokan (10%) –, akik szerint csupán 1000 évre nyúlik vissza története. Előbbi kettő maximum és minimum értékeit az érettségizetteknél (29% szerint 2500-3000 éves, és 62,5% szerint 1500-2000) és a japán kultúra iránt nagyon érdeklődő diákoknál (58,5%, ill. 32%) találjuk. Véleményem szerint az érettségivel rendelkezők esetében itt a skálás értékeléseknél is megfigyelhető bizonytalanságról, „közép felé húzásról” van szó. Emiatt ez a csoport jó fokmérője lehet a kulturális különbségeknek: ha a teljes sokasághoz közelít, azt erősíti az eredménye, akkor a mögött valóban érdemes lehet az eltérést keresni, vizsgálni. (Természetesen más, a semleges értékek felé húzó csoportok is vannak, ez az állítás rájuk is érvényes.)

Értékelés a tipológiák mentén

A kérdőív harmadik részének skálás értékelései néhány (leegyszerűsítve, egy szóban megfogalmazott) kulturális jellemzőre, a tipológia bizonyos, már említett elemeire vonatkoznak, melyek a következők: zárkózottság, a hagyományok, a család, a közösség és az egyén szerepe, jelentősége.

Az első kérdésben a válaszadók majdnem 60%-a foglalt úgy állást, hogy a japánok zárkózott(abb)ak. Azt gondolom, hogy a nemzeti összetartásra vonatkozó kérdés eredményével összevetve ezt elmondhatjuk, hogy a magyarok megítélése szerint a japánok nacionalistábbak nálunk. Nehezebben fogadják el az újat és a kívülállót, ami a magyarok számára is feltűnő, erősebb bizonytalanságkerülésre utal. A legzárkózottabbnak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tartják a japánokat (75%), itt a legtöbb „nagyon zárkózott” értékelés is. Ez utóbbiból a legkevesebb a vidékiek (6,5%) és az érettségizettek (12,5%) között található, mely csoportokban a semlegesebb 3-as értékelés aránya magasabb. A japán kultúrával kapcsolatban nem állóknak kevesebb, mint a fele (45,5%) találta csak zárkózottnak a japánokat, 22,5%-uk szerint inkább nyíltak. Úgy vélem, hogy ez a megítélés inkább az ismeretek hiányából ered – a távol-keleti kultúra iránt nagyon érdeklődők, ill. a japán ismerőssel bírók határozottabban (67%, ill. 63,5%), és más csoportok is 50% fölötti arányban zártnak tartják a társadalmat, bár – valószínűleg személyes kötődésük miatt – az első két csoportban „nagyon zárkózottnak” az átlagnál valamivel kevesebben.

A hagyományokat a válaszadók a művészetben meghatározónak tartották. A skálás értékelés értelmében 76,5%-uk szerint a japánok számára általában véve is nagyon fontosak a tradíciók, és 19%-uk szerint inkább fontos. Azaz közel a teljes sokaság úgy látja, hogy a szigetország lakosainak életében fontos szerep jut a hagyományoknak – megőrzésük ott fontosabb, mint Magyarországon. E mögött szintén a japán kultúrára jellemző erősebb bizonytalanságkerülés, ill. a forma elsődlegessége ismerhető fel.

A család szerepét illetően a válaszadók 81%-a annak fontosságára voksolt. A „nagyon fontos” értékelés közel 50%-ot tesz ki, a „fontos” 33%-ot. A két legjelentősebb szélsőséges érték a japán iránt érdeklődő diákok, és a felsőfokú végzettségűek körében mérhető: előbbiek 100%-a szerint fontos a család (4-es és 5-ös skálaértékek), míg utóbbiak csupán fele szerint. Ez utóbbi csoportban 30%-os a semleges 3-asok aránya, és az átlag háromszorosa (16,5%) szerint nem igazán fontos. Véleményem szerint ezek az értékelések jól tükrözik a magyarországi társadalomban egymásnak feszülő ellentéteket, különbségeket. A teljes sokaság négyötöde hangsúlyozta a család szerepét, ami a hofstedei individualizmus-indexen mért eltérést támasztja alá, de jól kitűnik az is, hogy a fiatalabb, városi értelmiségiek, szellemi foglalkozásúak individualistábbak a vidéki (származású), idősebb lakoságnál (és a kérdőív tanulsága szerint a diákoknál is, azonban köztük is sok a vidéki).

A közösség, csoport szerepének kapcsán is a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél és a szellemi foglalkozásúaknál találjuk a minimumértékeket a fontosság tekintetében. Itt valamivel kisebb az eltérés: „nagyon fontosnak”, ill. „fontosnak” találta a közösséget a válaszadók 87%-a, míg az előbb említett értelmiségiek körében ez az arány 61-62%-os. Ez szintén kollektivistább japán kultúrára utal – az egymáshoz rokoni szálakkal nem kötődő, de egy csoportba tartozó japánok összetartása feltűnőbb a magyarok számára, mint a családé.

Az utolsó kérdés az egyéniség fontosságára vonatkozott, ahol a „nem fontos” és az „inkább nem fontos” válaszok együtt 48%-ot tettek ki, de sokan (27,5%) jelölték meg

a középutat jelentő 3-ast is. A maximum 61-62%, a budapesti lakosok, és a japán iránt nagyon érdeklődő tanulók körében. Ennél a kérdésnél találhatjuk a legnagyobb arányban a 3-asokat, a vidékiek közel 40%-a ezt jelölte meg. Az előző rész oktatással, a tehetségek gondozásával kapcsolatos állításának elfogadottságát tükrözi az érettségizettek véleménye ennél a kérdésnél is: a „fontos” (4-es és 5-ös) értékek 37,5%-ot kaptak (és a 3-as is).

A fenti három kérdés azt mutatja, hogy a magyarok kevésbé kollektivisták, mint a japánok, ill. hogy a kérdőív kitöltői ennek tipológiai jellemzőivel is „tisztában vannak”. Ahogy arról a módszertani vonatkozások kapcsán már szó volt, az eredmények mutatják azt is, hogy a diákok, felsőfokú végzettségű, szellemi foglalkozású, városi lakosok és a japán kultúra iránt nagyon érdeklődők határozottabban foglalnak állást (1-es és 5-ös értékek gyakoribbak), míg a vidékiek, és érettségivel rendelkezők óvatosabbak.

Gazdasági tényezők

Ebben a részben a kérdőívet kitöltőknek Japán gazdaságára vonatkozó véleményét szeretném bemutatni. Az első három kérdés alapján hoztam létre a világ politikai, gazdasági eseményei iránt érdeklődők csoportját, mely az ismeretmérő rész gazdasággal kapcsolatos állításainál egy-két kiugró értéket mutatott. A következő négy kérdés általános értékelés a japán gazdasági helyzetről. A szigetország a kitöltők 93%-a szerint nagyon fejlett (ebben a kérdésben csak 5 százalékpontnyi volt az ettől való maximális eltérés). Politikai súlyának megítélésében azonban már jelentősen eltérnek a vélemények. A válaszadók közel fele szerint kevésbé jelentős, de alig kevesebben (45%) gondolják úgy, hogy nagyon jelentős. A budapestiek és a felsőfokú végzettségűek vélekednek így leginkább (62, ill. 71%-kal), a kisebb szerep mellett pedig legtöbben a Japán iránt nagyon érdeklődő tanulók tették le voksukat (61%). A távol-keleti ország fejlődési üteméről kis többség vélte úgy, hogy gyors (54%), bár a valósághoz a közepes (esetleg lassú) fejlődést megjelölők állnak közelebb. [29] Ezt 35% választotta. A világ eseményei iránt érdeklődőknél az arány megfordul, itt közel 58% szerint közepes a gazdasági növekedés. Gyorsnak a legtöbben egyébként a japán kultúra iránt nagyon érdeklődők közül tartották (61,5%), ami valószínűleg a pontos ismeretek hiányán alapuló, a jelenlegi élenkülésből következő túlbecsülés. Az egy főre jutó GDP tekintetében a stagnálás ellenére is a világ egyik legfejlettebb, híresen tiszta, és a vezető világmárkák otthonául szolgáló ország életszínvonalát csak 22,5%-nyian vélték kiemelkedően magasnak. A Japán iránt nagyon érdeklődő diákoknál ez az arány közel az átlag duplája ugyan, de legtöbben mégis „csak” magasnak tartják az általános életminőséget. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők harmada pedig csupán közepesnek. Meglepő eredmény, melynek érdemes lenne tovább kutatni az okait.

A következő kérdés a japán gazdaság néhány tényezőjét veszi számba, abból a szempontból, hogy melyek az erősségei és gyengéi. Az szociális ellátást a válaszadók fele jónak találta, de 28%-uk nem tudja megítélni helyzetét. A Japán iránt érdeklődők körében a legkisebb az utóbbi arány (de így is 21%-os), és a legmagasabb az előbbi (67,5%). Az érettségizettek 43,5%-a a „nem tudja” választ jelölte meg, és itt a legalacsonyabb a „jó” (3-as és 4-es) skálaértékek aránya, 30%-os. Az egészségügyi ellátásról valamivel pozitívabban vélekednek a kitöltők: 64%-uk találta megfelelőnek, jónak. A legnagyobb eltérések 15 százalékpont körüliek, és itt is elég magas (25-30%) az értékelni nem tudók aránya. E két területtel kapcsolatban kevés a fellelhető anyag – a The Economist Intelligence Unit fentebb idézett elemzéséből azonban

kiderül, hogy igen súlyos terhet jelentenek a japán költségvetésre a szociális terhek. Az élethosszig tartó foglalkoztatás csökkenésével a vállalati gondoskodás mértéke is kisebb lett, és az előregedő társadalom a nehézségeket tovább súlyosbítja. Gazdasági szempontból – valószínűleg a legtöbb országhoz hasonlóan – a szociális és egészségügyi szolgáltatások inkább terhet jelentenek.

Az oktatással kapcsolatos vélemények jóval határozottabbak: a teljes sokaság 91,5%-a találta megfelelőnek, ezen belül 56%-uk kifejezetten jónak. A felsőfokú végzettségűek körében a 3-as vagy 4-es értéket megjelölők aránya 100%-os, a japán kultúrával kapcsolatban nem állóknál a legkisebb, 82%-os. A kutatás-fejlesztés esetében a válaszadók 88%-a a „nagyon jó” minősítést jelölte meg. Az arány az újságolvasóknál 100%. Erről a két területről találhatjuk talán a legtöbb érdekes, figyelemfelkeltő hírt – új és újabb autó- vagy robottervek, ill. a diáköngyilkosságok kapcsán, például. Az oktatással kapcsolatos nagyobb „bizonytalanság” utalhat arra is, hogy többen hallottak a terület jelenlegi kihívásairól (kreativitás, kiemelkedő egyéniségek jobb gondozása, támogatása).

A feldolgozóipart a kitöltők 84,5%-a találta nagyon jónak, és az egyes csoportokban jelentéktelenek az eltérések. Az autóiipar és az elektronikai cikkek révén erről a területről is gyakran hallhatunk – az ismeretmérő rész márkákra vonatkozó kérdésében a válaszadók többsége (86%-a) találta azokat megbízhatónak. Ez alátámasztja, indokolja ezt az eredményt. Viszonylag sokan tájékozottak Japán nyersanyag-szegénységéről is. Az értékelések ugyan megoszlanak, de a kevés és közepes értéket megjelölők aránya 50%-os. Ötödük nem tudta értékelni a területet, és ugyanennyien adtak jó (3-as) értékelést. A világ gazdasági, politikai eseményei iránt érdeklődőknek több mint fele jelölte meg a „kevés” (1-es) értéket, míg az érettségizetteknél a legmagasabb a „nem tudja” válaszok aránya. Az 1-es értékelés gyakoribb az újságolvasók és a budapesti lakosok körében is (40%).

A pénzügyi szektort is inkább jónak találta a válaszadók 72%-a. A vidékiek és az érettségizettek körében alacsonyabb, a világ eseményei iránt érdeklődőknél magasabb ez az arány. A már hivatkozott gazdasági elemzésből megtudhatjuk, hogy a '90-es évek elejére felduzzadt rossz hitelek érzékenyen érintették a bankokat, melyeknek talpra állítása, tevékenységük racionalizálása ma is tart. A nagy összeolvadások, fúziók révén ugyanakkor a bankok, biztosítók betétállományának értéke jelentősen megnőtt, amiről több hírt lehetett látni-hallani a médiában. A nagyvállalatok tevékenységét „nagyon jónak” értékelte a kitöltők 77%-a, és a jó (3-as) értékelésekkel együtt az arány közel 100%-os – több csoportban el is éri ezt az értéket. Végül az állami szerepvállalásról: ezt a válaszadók fele pozitívan ítéli meg. Magas ugyanakkor az értékelni nem tudók aránya (30% körüli), a legmagasabb az érettségizettek körében, ahol 61%-os! Az állam tevékenységét a diákok és a japán kultúra iránt nagyon érdeklődők háromnegyede vélte megfelelőnek, ill. nagyon jónak. Ugyanakkor HERNÁDINÁL azt olvashatjuk, hogy tanácsadók a kormányzati szerepvállalás csökkentését, és a piac (mint szabályozó) nagyobb térnyerését tartanák kívánatosnak (HERNÁDI- SZÉKÁCS, 2003 – Ezt a véleményt a magánszektorhoz tartozó szakemberek fogalmazták meg).

E rész végére egy márkaismereti kérdés került, ahol a felsorolt 19-ből kell kiválasztani a japán márkákat. A legismertebbek ezek közül a Toyota (96,5%), a Yamaha (93%) és a Suzuki (92%). Ezután a Philipsről, Nokiáról, a Samsungról és a Kiáról tudták legtöbben, hogy nem japánok. Ismert még a Hitachi és a Mitsubishi (80%), valamint a Sony (71%) eredete is. A Shiseido és a Nissan ismertsége 50% körüli, a Mazdaé és a Sanyoé 43, ill. 41%-os. A Casio és a Panasonic japán eredetéről a kitöl-

tők harmada tudott, a legkevesebben pedig a Kyoceráról és a Bridgestone-ról tudták ezt. Az átlagos jó válaszok száma 12, azaz 63,5%. Ez az arány a világ eseményei iránt érdeklődőknél a legmagasabb, 73,5%-os (közel 14 jó válasz átlagosan). Itt több 100%-os eredmény van egy-egy márkára vonatkozóan, és ismertebb körökben például a Sony (91%), és a Panasonic valamint a Kyocera is (az átlagos érték 1,5-szerese). A legkevésbé a diákok voltak tisztában a márkák eredetével (a jó válaszok aránya 63%-os).

Japán közösség és vállalatok Magyarországon

A kérdőív utolsó részének első kérdése a magyarországi japán közösség létszámára vonatkozik. A teljes sokaság körében többségben vannak azok, akik 3 és 5 ezer fő közé teszik ezt a számot (46,5%), azokkal szemben, akik a valósághoz közelebb álló „500-1000 fő” kategóriát választották (43,5%). Tíz fő, azaz a válaszadók majdnem 10%-a 5000 főnél is többre becsülte az itt élő japánok számát. Sejtésem szerint e mögött a jóval nagyobb kínai közösség által keltett túlbecsülés, esetleg a velük való összekeverés állhat. Több csoportban is találhatóak egyébként a japán közösség létszámát ilyen nagyszámúra becsülők, de egyikük sem érdeklődik nagyon a világ politikai, gazdasági eseményei iránt (ebben a csoportban egyet sem találunk, aki ezt a választ jelölte volna meg). A Japánnal, japánokkal kapcsolatban állók és a tanulók fele, a japán kultúra iránt érdeklődők közel 70%-a van tisztában az itt élők számával. A japán vállalatokkal kapcsolatban állók, és a nem diákok többsége (50-70%) viszont 3 és 5 ezer fő közé teszi az itt élő japánok számát. Előbbi csoport 80%-a tartozik a már nem tanulók közé, így ezek az eredmények összefüggenek. Ez a túlbecsülés egyébként a felsőfokú végzettségűeknél legnagyobb, vagyis valószínűleg nem (feltétlenül) a japán vállalatokkal való kapcsolat áll a háttérben. Az itt tartózkodás okáról egybecsengenek a vélemények: a válaszadók 93%-a szerint dolgozni jönnek Magyarországra a japánok (mint az anyaországbeli cégek leányvállalatainak alkalmazottjai). Az ösztöndíj kapcsán való ittlétet csak ketten tartották a leggyakoribb oknak, de néhányan a kalandkeresést jelölték meg (Igaz, van, aki emellett a munkát is megjelölte, azaz az ideérkező japán munkavállalóról úgy vélik, hogy a kalandkeresés „motiválta”, hogy idejőjjön. Ez jóval gyengébb bizonytalanságkerülést feltételez az ezt a választ megjelölők részéről, bár csak négy főről van szó.)

A következő kérdés skálás értékelést tartalmaz a magyarországi japán vállalatokról, a következő szempontok szerint: szigorúság, bizalom, tisztaság, jelszavak, megértés. Az elsőt, a szigorúságot a válaszadók több mint fele tartotta nagyon jellemzőnek, és negyedük jellemzőnek (összesen 82%), 12% nem tudta megítélni. A 4-es és 5-ös értékek együttes legnagyobb gyakoriságát (96%) a felsőfokú végzettségűeknél találjuk, míg a legkisebbet a Japánnal kapcsolatban nem állók közt (63,5%). Ez utóbbi csoportban 30%-os a nem tudja válaszok aránya. A „semleges” 3-asok, valamint a „nem jellemző” értékelések együttes aránya 5-8% közötti (a különböző csoportokban), azaz láthatjuk, hogy ebben a kérdésben sokkal határozottabban foglaltak állást a válaszolók, mint akár a gazdaságnál, akár a tipológiai elemek értékelésekor. Ebből az is következik, hogy az értékelni tudók közül majdnem mindenki jellemzőnek találta a szigorúságot. A munkahelyi fegyelem, a formai szabályok, előírások betartása tehát sokkal jellemzőbb az japán cégeknél, mint a magyaroknál – ahol a vállalatok a legtöbb körülményt nem is szabályozzák, ill. gyakrabban nem tesznek eleget a törvényi előírásoknak. (Egy interjúalany elmondása szerint például előírás munkahelyén, egy japán vállalat irodáján, hogy a lámpák égjenek egész nap, függetlenül attól, hogy elégséges-e egyébként a kinttről a hatalmas ablakokon bejutó fény -

de így biztosan minden munkatársnak jut.) A bizalom értékelése már sokkal kevésbé egyértelmű – a „nem tudja” válaszok aránya ugyanakkor itt is csak 15%. Az ezt a tényezőt jellemzőnek, ill. nagyon jellemzőnek találók aránya 47%, a legtöbben a 3-ast jelölték meg (kicsivel több, mint a válaszadók negyede). A 4-es és 5-ös értékek együttvéve a Japán iránt nagyon érdeklődők körében található a legnagyobb arányban (67%). Ez az érték az érettségizettek között a legalacsonyabb – ahol a 3-asoké a legmagasabb. A japán vállalattal kapcsolatban állók határozottabban vélik úgy, hogy a bizalom szintje ezekben a cégekben alacsonyabb – az 1-es és 2-es válaszok aránya 23,5%, a 3-asoké 38%! Azt gondolom, hogy ez a zárkózottsággal, ill. szintén a bizonytalanságkerüléssel állhat összefüggésben – ez „indokolja” a bizalom lassabb kialakulását a magyar munkavállalók felé –, és talán szerepet játszik az értékelésben a formalitások már többször is említésre került nagyobb jelentősége. A tisztaság tekintetében ismét nagyobb az egyetértés: a válaszadók 82,5%-a szerint jellemző (ebből az 5-ös értékek is 58%-ot tesznek ki). A magyarországi japán vállalatokkal kapcsolatban állók körében az arány az átlaggal megegyező, sőt a „nagyon jellemző” értékelések aránya itt a legalacsonyabb. A jelszavak (mottók) esetében a „nem tudja” válaszok aránya a legmagasabb, közel egyharmados. Az 5-ös és 4-es értékek együtt 50,5%-ot tesznek ki, és ez az arány a szigetország és kultúrája iránt nagyon érdeklődők, vagy a diákok körében még alacsonyabb – a japán vállalatokkal kapcsolatban állók közt pedig a legmagasabb, 71%. A Magyarországon tevékenykedő japán cégek e sajátossága tehát viszonylag rejtett, kevésbé ismert a velük kapcsolatban nem állók körében. A „Megértés” pontnál a semleges, 3-as értékek vannak többségben (38%), utána pedig a „nem tudja” válaszok következnek 28%-kal. Az 5-ösök és 4-esek együttes aránya viszont alig több mint 15% – a legmagasabb a Japán iránt nagyon érdeklődők között, míg az érettségivel rendelkezők közül senki sem jelölte meg ezeket az értékeket. Ez a magyar és japán munkamorál éles különbségeire utal, az utóbbira jellemző jóval nagyobb fegyelemre – az individualizmus dimenzióon való indexek eltéréseire. Ennél a kérdésnél a legmarkánsabbak a negatív, ill. közepes ítéletek – az 1-es és 2-es értékek („nem jellemző”) aránya itt és a „Bizalom” kérdésében a legmagasabb (22%, ill. 23,5%). Véleményem szerint a kulturális dimenziókon való indexérték-eltérések mellett ez magyarázható az etnocentrizmussal is – azaz egy kultúraközi kommunikációs tanfolyam, a kulturális relativizmus elvének elsajátítása nagymértékben oldaná ezt a feszültséget, közelebb hozná a feleket – javítaná a bizalmat és a megértést is. (Egy ilyen kurzus a japán vállalatoknál alkalmazásban álló magyar munkavállalók és japán vezetőik számára is mindenképpen ajánlatos.)

A témakör utolsó kérdésére adott válaszok a magyarországi japán vállalatoknak a magyar gazdaságban képviselt súlyát becsülték meg, amely a válaszadók 80%-a szerint jelentős. Meghatározónak az ilyen cégekkel kapcsolatban állók vélték a legnagyobb arányban (17,5%), nem túl jelentősnek az érettségizettek (17,5%).

Pontos adatokat nem sikerült fellelnem ezzel kapcsolatban, az azonban mindenképp figyelemre méltó, hogy a KSH adatai szerint a külföldi érdekeltségű vállalatok (legalább 10%-os külföldi tulajdonrészsel) 2004-ben a hazai bruttó hozzáadott érték 25%-át adták. [30] Egy másik (2003-ban, az MFB által készített) elemzésben [31] pedig a következőket olvashatjuk: „Magyarországon a külföldi vállalatok állítják elő a hozzáadott érték 45,1%-át, az export 81%-át, és az import 78,9%-át bonyolítják. Az exportvezérelt növekedés is ezektől függ, és döntő fontosságú a magyar kis- és középvállalatok ezen társaságokkal való kooperációja, az együttműködés bővítésének a lehetősége.” Szintén 2004-es KSH adat, hogy a külföldi érdekeltségű vállalatok külföldi működő tőkéjének nagyság szerinti sorrendjében Japán a 14. [32] A 2007-es aggregált

külkereskedelmi termékgazdálkodási adatok szerint pedig a teljes exportban 2,8%, míg az importban 0,43%-os Japán súlya, ami a kétirányú forgalmat összegezve 1,62%-ot jelent. [33] Ha csak az EU-27-eken kívüli országokat vesszük figyelembe, ez az érték 6,29% (ahol az export 9,26%). Ezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyarországi japán vállalatok súlya a magyar gazdaságban nem meghatározó, de jelentőségüket növelik a hazai vállalatokkal fennálló kapcsolataik.

III.2.2. Az interjúk tanulságai

A kutatás során eredetileg az interjúk képezték volna a vizsgálat alapját, majd a nagyobb csoportot átfogó, jobb összehasonlításra alapot adó kérdőíves felmérés került a középpontba a fentebb már említett okokból. Végül itt most két interjú emelnék ki – az egyik egy a japán TDK elektronikai gyár magyarországi leányvállalatánál, pontosabban az európai értékesítési irodánál dolgozó ismerősömmel készült, a másik pedig egy Japánt többször megjárt, a kultúrával a sport (karate) révén kapcsolatban álló fiatalemberrel.

Az első interjú a kérdőív utolsó részével állítható párhuzamba – a magyarországi japán vállalatok sajátosságainak bemutatásával. A kulturális különbségek ebben is megmutatkoztak. A dolgozatban már említésre kerültek a japán vállalatok szervezeti felépítésének sajátosságai, amit az interjú is megerősített. Az alany szinte azonnal megemlítette, hogy „minden pontosan meg van határozva”, így a rendszer, összetettsége ellenére is átlátható. A TDK értékesítése Európában egységes, a düsseldorfi központ alá tartoznak a különböző országokban található kirendeltségek, amelyek mind egy közös szerverhez csatlakoznak, így a működés hatékony. Ezt szolgálják a havonta elkészítendő jelentések, értékelések is.

A magyarországi értékesítési iroda 12 fős 8 értékesítővel, 3 kapcsolattartóval és az irodavezetővel, aki japán. Az operatív munka és a személyzeti kérdések a dolgozóktól a csoportvezető felé futnak be – aki a korábbi, japán férfi távozása után úgy került a pozíciójába, hogy ő dolgozott az irodánál legrégebben. Ő továbbítja az információkat az irodavezető felé. Vele a dolgozók évente egyszer értekeznek hivatalosan, az éves értékelő során, ahol mindenkinek a teljesítményét megbeszélik, javaslatot tesznek a szükségesnek vélt változtatásokra. Ezt továbbítják az európai központ felé is, de a válaszadó szerint minden dolgozónak valóban fontos ez az értékelés, megbeszélés. Ugyanakkor azt is elmondta – ahogy láthatjuk is a fentiekből –, hogy a „piramist betartják”. Az értékesítők az állandó partnerek kapcsolattartóival közvetlenebb viszonyban vannak, de a levelezésüket a menedzsment is nyomon követi, ezért a formalításokat be kell tartani. Lehetőség van rá, sőt ajánlott is időnként egy-egy tréninget elvégezni – ez szintén egységes, e-learning rendszerben történik (pl. kommunikációs, vagy Japán-Kína és az európai kultúra különbségeit oktató tanfolyam is van). Az értékesítők fix bért kapnak – ami azt is jelenti, hogy a felelősséget a vezetők viselik.

Az interjúalany elmondása szerint egyébként vezetőjük kiáll az irodáért és dolgozóikért – erre konkrét példát is említett. A belső előírások a magyar cégekhez viszonyítva szigorúak, és be is tartják őket (ismét a formalítások hangsúlyát láthatjuk). A dolgozóknak rendet kell tartaniuk maguk körül – erről fotókat is készítettek, és elküldték őket Japánba, az anyacéghez, ahonnan meg is érkezett a visszajelzés (ennek kapcsán kérte a japán irodavezető, hogy csak neki tegyék meg észrevételeiket, és ő továbbította az iroda felé).

A pontosság is alapvető elvárás, de előírás az egyenblúz, és az is, hogy egész nap égjen a lámpa. Vannak mottók is – minden évben új, bár a megkérdezett nem tudta megmondani, mi volt az adott évi.

Úgy vélte, hogy a japán vezetők elkülönülnek – együtt étkeznek, és a munkaidő letelte után is bent maradnak, „hogy ne gondolhassák, hogy nem dolgoznak sokat”. A javító szándékú javaslatokat formanyomtatványon lehet benyújtani, ezeket meg is vizsgálják, és az arra érdemesnek találtakat be is vezetik, de az alany nem emlékezett rá, hogy erre lett volna példa. Végül egy érdekesség: az iroda dolgozói számára megdöbbentő módon, a japán vezető a munkahelyén, az értékesítőkkal egy légtérben található (!) íróasztalánál vágja a körmeit – a lábán is!

A másik interjúalany egy 32 éves gyártásvezető volt, aki 20 éve karatézik. Ő Japánban szerzett tapasztalatairól mesélt részletesebben. Elmondta, hogy az első utazása után sok könyvet, leírást olvasott az országról, a kultúráról, és ez végig érződött is az interjú során. Néhány sajátosságot, amelyet ismert, el is fogadott, de egyfajta különcséggként – úgy gondolom, hogy a kultúraközi kutatások szempontjából ez a tény is igen nagy jelentőséggel bír. Az alábbiakban néhány általa említett jellemzőt mutatnék be.

Elmondása szerint elsősorban vidéken egyszerűen amerikaiaknak könyvelték el őket. A karate-világbajnokságon való részvétel során csapatuk többször is családkoránál szállt meg, ami „nagyon kivételes dolognak” számít, és egyébként tökéletes vendéglátásban volt részük. Jellemző epizódnak tűnik, hogy a repülőtéren érdeklődtek hova mennek, majd mikor elmondták, hogy Okinavára, zavart nevetgélés volt a reakció, minthogy „ott nincs is semmi” (turisták által ritkán látogatott sziget). Említette a megkérdezett a segítőkészséget is („hogy ne maradjanak szegyenben”), ami főleg vidéken jellemző, míg a zsúfolt városokban – elsősorban Tokióban – már nagyobb a bizalmatlanság, főként az orosz maffia „hathatós” tevékenysége miatt. Kiemelte az „elképesztő” munkamorált, és a közösségi szellemet, valamint, hogy ott a – közösséget szolgáló – törvények ellen véteni (pl. adót csalni) szégyenletes, ami ott „súlyos dolog”.

A helykihasználás magas fokát már-már túlzásnak érezte, de az is furcsának tűnhet számunkra, hogy minden új, „mert olyan gazdagok, hogy néhány évente mindent lecserélnek”. Véleménye szerint az ország ma is zárt, tiszteletre méltónak vélte, hogy a japánok a többi országból csak a hasznos dolgokat tanulták el, és véleménye szerint az amerikai életstílus csak a külsőségekben van jelen – a fiatalok lezserebben öltözködnek, de „ugyanúgy hajlongnak [mint az idősebbek]”. Ahogy fogalmazott: „Látják, hogy lehet másképp élni, de Japánban nem.”

Az interjúalany a japánokat udvariasnak tartja, de a nőkkel szemben nem, és azt is fontosnak tartotta, hogy nem mondanak nemet, inkább csak „igen, nem”-et, így együtt. Úgy véli, hogy az emberi kapcsolatok tisztábbak, tisztességesebbek, de a külföldiekkel szemben, „érdekeik védelmében” már nem – a karatéban rendszeresen a japánoknak kedveznek, és „nem is gondolják úgy, hogy csálnak, lekezelik a többieket”.

Többször hangzott el, hogy „csoportban gondolkodnak”, ezért fontos a kötelességek teljesítése is, de meglátása szerint ezért sem nagyon hoznak önálló döntést („ezt én nem tudhatom”), fontos a tiszteletkör megtartása.

Úgy találta, hogy hasonlóak a gesztusaik, a mimikájuk egy-egy helyzetben, hogy a japán érzelmes nép, „képben gondolkodnak”, és gyermeteg lelkűek – a cinizmust, iróniát nem értik meg. A közösség elsődlegessége mellett viszont fontosak számukra az idolkok, példaképek, akiknél nem csak elnézik, de el is várják, hogy kilógnak a sorból.

III.3. A kutatás eredményei

A kérdőívek és interjúk értékeléséből néhány fontos következtetést vonhatunk le a kultúraközi kutatásokkal kapcsolatban.

Az egyik, hogy a vélemények és válaszok jól tükrözik a magyar kulturális sajátosságokat is – egyrészt az oktatási rendszer jellemzőit (általános műveltséget érintő témáknál). Másrészt kiemelkednek a magyar és az idegen kultúra nagyobb eltérései – pl. a vallás kérdésében, ahol megmutatkozik, hogy az alapvetően eltérő mögöttes tartalom, értelmezés valóban lehetetlenné teszi egyik rendszernek a másik szempontjai szerinti értelmezését. (A vallásban Magyarországon a tartalom az elsődleges, míg Japánban a forma.) Erre szolgál például az is, hogy a magyar interjúalany a japánokat „gyermeteg lelkűnek” véli.

Meghatározó az érdeklődés, az általános és kultúraközi ismeretek is, abban, hogy egy-egy jellemzőt minek tulajdonít, mit mivel magyaráz valaki. Azaz, hogy mit tekint alapvetőnek (elsődlegesen mindenki a saját kultúrája értékrendszerét), és ahhoz képest hogyan értékeli egy-egy sajátosságot – pl. hogy a forma elsődlegességét a hagyományokkal magyarázza, vagy esetleg szigorú vallási feyelemből eredezteti.

Láthattuk, hogy a sztereotípiák is természetesen megmutatkoznak, bár úgy vélem, hogy általánosságban nem túl nagy mértékben. Érdekes lenne megvizsgálni a sztereotípiák megjelenését egy másik, közelebbi, magyarok által jobban ismert kultúrában. Egy (vagy több) ilyen kutatás eredményei megfelelő összehasonlítási alapot jelentenek a sztereotípiák meglétének mértékére vonatkozóan. Ami a japán kultúrát illeti, a legpregnánsabb példa az udvariasság kérdése volt, de megjelent a filmek erőszakossága, kis mértékben a nacionalizmus, és az ellenszenv a (válaszadók által megfogalmazni nem igen tudott) formalitások jelentőségével szemben.

Kitűnt az értékelésekből, hogy valóban kollektivistább, és erősebben bizonytalanságkerülő a szigetország kultúrája. Az ezekre vonatkozó kérdéseknél ugyanakkor láthattuk, hogy – egy nem reprezentatív, kis mintában – lakóhelytől, foglalkozástól, kortól és végzettségtől függően voltak tendencia-szerű, a magyar társadalomnak a kulturális dimenziókon történő elmozdulására utaló eltérések.

Azt is figyelemre méltónak vélem, hogy az idegen kultúra megismerése valójában nem eredményezi a hofstedei indexértékek közeledését – sőt, miután a tudomány is alátámasztja az addigi sejtést (pl. a közösség, a csoport fontosságát, vagy a forma tartalommal szembeni elsődlegességét), azok még határozottabban fogalmazódnak meg. Ez azonban nem eredményez ellenszenvet, inkább – talán a bennfentesség érzését keltve – közelebb hozza az idegen kultúrát. Az az iránt jobban érdeklődők részéről jellemző volt ugyanakkor a pozitív irányba való túlbecsülés is.

A gazdasági tényezők értékelésénél megfigyelhettük, hogy magas volt a „nem tudja” válaszok aránya, ami úgy gondolom, hogy alátámasztja azt a véleményt, hogy Japán politikai súlya nem túl jelentős, hiszen más, a nemzetközi politikában – és így a médiában is – aktívabban megjelenő országok esetében, várhatóan többen és talán pontosabban becsülték volna meg az egyes tényezők, ágazatok súlyát. A világszerte ismert nagyvállalatok révén például a feldolgozóipar súlyát Japán esetében is nagy többséggel meg tudták becsülni, és az oktatás és kutatás-fejlesztés esetében is hasonló a helyzet, aminek hátterében ugyanakkor az is állhat, hogy az országot fejlettnak véli a többség, és hagyományosan ezek a területek a fejlődés mozgatórugói közé sorolódnak.

Végül pedig úgy vélem, hogy messzire mutató eredmény az is, hogy az egyébként a kultúrával kapcsolatban tájékozott, olvasott interjúalany a kulturális eltéréseket így érteni vélvén mégis egyfajta különcséggként könyvelt el bizonyos megnyilvánulásokat.

Meg kell jegyezni, hogy ezt nem ő maga mondta, helyenként utalt rá, de összességében ezt a benyomást keltette bennem az interjú során. Hall a megismerés, a személyes interakció jelentőségét hangsúlyozza műveiben, mint a valódi megismerés és elfogadás feltételét. A fenti példa azonban ellentmond ennek. Lehet, hogy még több tapasztalat szükséges, de nem biztos, hogy elégséges. Úgy vélem, hogy ez már a személyiség, az identitás határait feszegeti – HOFSTEDE szerint a személyiség univerzális emberi és a kultúra által meghatározott „elemekre” épül. Így pedig a kérdés az, hogy vajon mennyire vagyunk képesek és hajlandók relativizálni személyes identitásunkat?

IV. ÖSSZEGZÉS

Japán a 3. évezred elején egyre szorosabb szálakkal kapcsolódik hazánkhoz. Számos vállalat tevékenykedik Magyarországon, megnövekedett súlyt képviselve elsősorban az exportban. Ugyanakkor a kapcsolat sokkal régebbre nyúlik vissza a kultúra szintjén, amelynek „úttörői” a harcművészetek voltak. A magyarok többsége tisztában van a japán történelem legfontosabb momentumaival, személyiségeivel, és néhány hagyományával is. Az ismeretek részét képezik ugyanakkor a sztereotípiák is, amelyek nem egy esetben tévesnek bizonyultak (pl. udvariasság). Viszonyítási alapként megállhatják a helyüket a kommunikáció során (pl. ha a japánok „ravaszágával” számolunk egy üzleti tárgyalás során, valószínűleg jobban felkészülünk, ami előnyünkre szolgál), de egyúttal a mélyebb megismerés gátjává válhatnak. Mivel a sztereotípiák érzelmi töltetűek, feloldásukhoz is erre van szükség – személyes kapcsolatokra, vagy akár lelkes érdeklődésre a kultúra (egy-egy eleme) iránt, amelyek alapvetően megváltoztatják hozzáállásunkat.

Azt is láthattuk, hogy a megismerés jobb megértéshez vezet, de mindez a saját értékrendszerünkbe illesztve történik, és így nagyon fontos az a megállapítás is, hogy bizonyos fogalmak, jellemzők nem értelmezhetők saját rendszerükön kívül. A fordítás, azaz inkább adaptálás torzulást eredményez, azaz azt, hogy olyasvalamit próbálunk befogadni, értelmezni, ami nem pontosan fed le a valóságot. Ráadásul a megszerzett tudás, csak hosszabb idő után internalizálódik, de még (talán) akkor is folyamatos éberség, figyelem szükséges ahhoz, hogy minden interakcióban megfelelőképpen reagáljunk.

A kutatás eredményei szerint a magyar és japán kultúra a hofstedei dimenziókon egymáshoz nagyon is közel helyezkednek el. A mindennapok, a szokások szintjén ez azonban még nagyon nagy különbségek meglétét engedi meg – ezt tudományosan talán a kínai értékek BOND-féle tanulmányából átemelt ötödik kulturális dimenzióval indokolhatjuk, de még ez sem tűnik elégséges magyarázatnak a kutatás során véleményem szerint legpregnansabban megjelenő sajátosságra: a forma tartalommal szembeni elsődlegességére.

Úgy vélem, hogy ennek kapcsán jól láthattuk azt is, milyen téves következtetésekhez vezethet, amikor egy értékrendszerünktől alapvetően idegen jelenséget abban próbálunk elhelyezni – a kérdőív eredményei szerint pl. a vallással, vagy a hagyományokkal magyarázva azt. Ennek a folyamatnak a mélységeire már Hall is rávilágított, biológiai (agy)kutatások eredményeinek bemutatásával. Hofstede modellje szerint pedig személyiségünk része, alapja a tanult kulturális értékrendszerünk. Azaz az interkulturális kommunikáció velejárója, hogy alapvetően befolyásolja, megújítja világunkat, de ennek határai egyénileg különbözőek. Itt olyan ellentmondásokkal találkozhatunk, mint például, hogy egy nyitott, gyengébben bizonytalanságkerülő kultúra elvben könnyebben fogad el más kultúrát és annak sajátosságait, de ha e másik kultúra

erősen bizonytalanságkerülő, akkor szembe kerül önmagával, saját értékrendszerével, amelyet az idegen kultúra nem fogad hasonló toleranciával, sőt elutasítással, „megbélyegzéssel”. Ez nem csupán elméleti feltevés, hiszen súlyos konfliktusok forrása ma az iszlám közösségek beágyazódása az európai országok lakosságába.

Úgy vélem, hogy a magyarok alapvetően semlegesek a japán kultúrával szemben, erre utalnak az újságcikk-elemzés tanulságai. Azt is láthattuk azonban, hogy a japán kultúrával – munkahely révén – kapcsolatban állók, de az iránt kevésbé érdeklődők körében a bizalmat, a megértést a japán vállalatokban nagyon alacsony szintűre értékelték, ami bizonyára nem teszi oldottabbá a munkahelyi légkört sem.

Mindezek mellett figyelembe kell venni még egy fontos, világméretű folyamatot – a globalizáció hatására feléledt, elindult lokalizációt, a helyi kulturális értékek fokozott védelmére, megőrzésére irányuló törekvéseket. Ez azonban nem az etnocentrizmus megfelelője, nem célja a többi kultúra kirekesztése, inkább a „kultúrák rendszerének” gazdagítása. Úgy gondolom, hogy valóban megfigyelhető egyfajta „összkultúra”-, „világkulturális” összesség-szemlélet kialakulása (ami a jövőben lokalizációs szándékokkal ellentétesen éppen a kultúrák lassú összeolvadását eredményezheti), ma azonban még inkább az értékrendszer magasabb szint felé történő kitolódását segíti elő – azaz a regionális vagy nemzeti identitásnak egy nagyobb egészbe történő integrálását, ami új viszonyítási alapként szolgálhat az egyén számára. Az etnocentrizmus masszív jelenléte miatt ez a folyamat szinte láthatatlan, és valóban, bennem is sejtésként fogalmazódott meg – de mindenképpen erősítik, alátámasztják létezését pl. az olyan világméretű „szervezetek”, mint a Facebook internetes kapcsolatépítő portál (vagy a magyar iwiv). Ezekben minden egyén szabadon részt vehet, és nem névtelenül ismerkedik, hanem meglévő (valós) kapcsolatait ápolja, régiakat frissít fel, „virtuális baráti körét” bárhol, bármikor eléri, és ő is rátalálhat bárkire, a világ bármely részéről.

A gyakorlatban, HALL-lal egyetértve, úgy gondolom, hogy a személyes interakciók – vagy egy tréningen a közös helyzetgyakorlatok – mozdíthatják elő leginkább a megértést, a közeledést, hiszen ennek során nyitott, befogadó felekként ismerhetjük meg az eltérő háttérrel rendelkező partner reakcióját, és hasoníthatjuk össze a miénkkel – persze, csak saját értékrendszerünk szempontjai szerint.

IRODALOM

- [1] HOFSTEDE, G. (1994). *Cultures and Organizations - Software of the Mind* (Kultúrák és szervezetek - a szellemi beprogramozás szintjei). London: Hammersmith.
- [2] HALL, E. T. (1989). *Beyond Culture* (A kultúrán túl). New York: Doubleday. és HALL, E. T. (1980). *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat.
- [3] *Country Profile 2006*. (2006). Japan. The Economist Intelligence Unit Limited.
- [4] HERNÁDI, A., & SZÉKÁCS, A. (2003). *A japán gazdaság, társadalom és kommunikáció átalakulása az évezredfordulón*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar.
- [5] *Vonatbaleset a nyugat-japán Hjógo-tartományban* (2005. április 25.) *Blikk*.
- [6] HÍDASI JUDIT: *Értékválság és értékváltás Japánban*. *Ezredvég*. 12. 2002. 8-9. 83-89.
- [7] MATESZ. Letöltés dátuma: 2007. december 12., forrás: <http://www.matesz.hu>
- [8] Origo. Letöltés dátuma: 2007. december 12., forrás: Keresés: <http://www.origo.hu/hir-archivum/index.html>

- [9] Sikerült alaposan meglepni KOIZUMIT. (2003. november 10.). Magyar Hírlap .
- [10] POÓR, C.: Gyorsposta - japán kormányválság. HVG/32. sz., 2005. augusztus 13.
- [11] TÁLAS, A.: A posta kétszer csönget - Kormánypárti győzelem Japánban. HVG/37. sz., 2005. szeptember 17.).
- [12] NAGY, G.: A felkelő Nap máza - Gazdasági rendszerváltás Japánban. HVG/30. sz., 2006. július 29.
- [13] PÁSZTOR, A.: A vihar kapujában - Túlvédett japán szolgáltatások. HVG/35. sz., 2005. szeptember 3.
- [14] VASS, P.: Támad a Toyota - Gyárvárosi álmok. HVG/24. sz., 2005. június 18.
- [15] VASS, P.: Robotkép - Világkiállítás Japánban. HVG/22. sz., 2005. június 4.
- [16] Japán reformerőlködés. HVG 2002/41. sz., 2002. október 11.
- [17] Az LDP nagygyűji követelték Tanaka fejét. Magyar Hírlap, 2002. február 2., 21. o.
- [18] PÁSZTOR, A.: El a tűztől? - Üzlet és politika Japánban. HVG/23. sz., 2006. június 10.
- [19] PÁSZTOR, A.: Katonás döntés - Új nacionalizmus Japánban. HVG/4. sz., 2004. január 24.
- [20] A magyarok titkáról Japánban. Magyar Hírlap, 2004. október 26.
- [21] MEDGYESI, C.: Az aranykalitkától az akasztófáig. Magyar Hírlap, 2001. június 13.
- [22] Internetes öngyilkosságok Japánban. HVG, 2003. június 28., 37. o.
- [23] PÁSZTOR, A.: Halasztott házasság - Japán szingli nők. HVG/46. sz., 2004. november 13., 46. o.
- [24] POÓR, C.: Bűntermelő szövetkezetek - Új Jakuzafőnök Japánban. HVG/36. sz., 2005. szeptember 10.
- [25] PÁSZTOR, A.: Megfordulnak a sírjukban - Helyszűke Tokióban. HVG/29. sz., 2006. július 22., 41. o.
- [26] POÓR, C.: Elégedettségi index - A világ legboldogabb országainak toplistája. HVG/32. sz., 2006. augusztus 12.
- [27] Készülődő Japán és Dél-Korea. HVG/22. sz., 2002. június 1.
- [28] VÁRKONYI, T.: Micuko - Magyar Hírlap álláspont. Magyar Hírlap, 2003. április 22.
- [29] L. a fent említett gazdasági elemzéseket.
- [30] KSH – Külföldi érdekeltségű vállalatok bruttó hozzáadott értéke (1995-2005 Éves adatok). Letöltés dátuma: 2008. április 12., forrás: http://portal.ksh.hu/pls/portal/ksh_web.tdb.view_cath?lang=HU&parent=4151, és KSH – A kibocsátás és a bruttó hozzáadott érték (2000-től). Letöltés dátuma: 2008. április 12., forrás: http://portal.ksh.hu/pls/portal/ksh_web.tdb.view_cath?lang=HU&parent=411
- [31] MFB. Letöltés dátuma: 2008. április 5., forrás: <https://www.mfb.hu/aktualis/makrogazdasagi-elemzesek/10151-1c59>
- [32] KSH – Külföldi érdekeltségű vállalatok adatai (1998-2005 Éves adatok). Letöltés dátuma: 2008. április 12., forrás: http://portal.ksh.hu/pls/portal/ksh_web.tdb.view_cath?lang=HU&parent=4151
- [33] KSH – Feladó/rendeltetési országonkénti adatok SITC szerint. Letöltés dátuma: 2008. április 5., forrás: http://portal.ksh.hu/pls/portal/ksh_web.tdb.view_cath?lang=HU&parent=43211,